

**PÖLTSAMAA
SEGAKOOT**

125

B - 17614

*H*akkame, hakkame laulema,
laulame südamed süttima,
silmadki särama, hääledki helama,
hakkame, hakkame laulema!

PÕLTSAMAA LINNA
KULTUURIMAJA
SEGAKOOR „HELI”

1840 - 1965

EESTI NSV KULTUURIMINISTEERIUM

Põltsamaa 1966

Yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuskeskus
Toukok. 1971
Kansainvälinen tutkimuskeskus
Helsingin yliopisto

PÖLTSÄMÄÄ ERMÄÄ
KULTTUURIMÄÄ
SEGAKKOOR, HELSI.

1840-1865

ESKILIN KULTTUURIMINISTERIÖ
Helsingin yliopisto

SÜDAMLIK TERVITUS JUUBILARILE!

Jõgeva rajoonis on Põltsamaa linn suurte traditsioonidega kultuurikeskus. Ei ole palju aega tagasi, kui Põltsamaa Linna Kultuurimaja isetegevuslik rahva-puhkpilliorkester tähistas 100. asutamise aastapäeva. Ja nüüd, 1965. aasta kevadel peab Põltsamaa Linna Kultuurimaja segakoor «Heli» veelgi suuremat juubelit — segakoori loomise 125. aastapäeva.

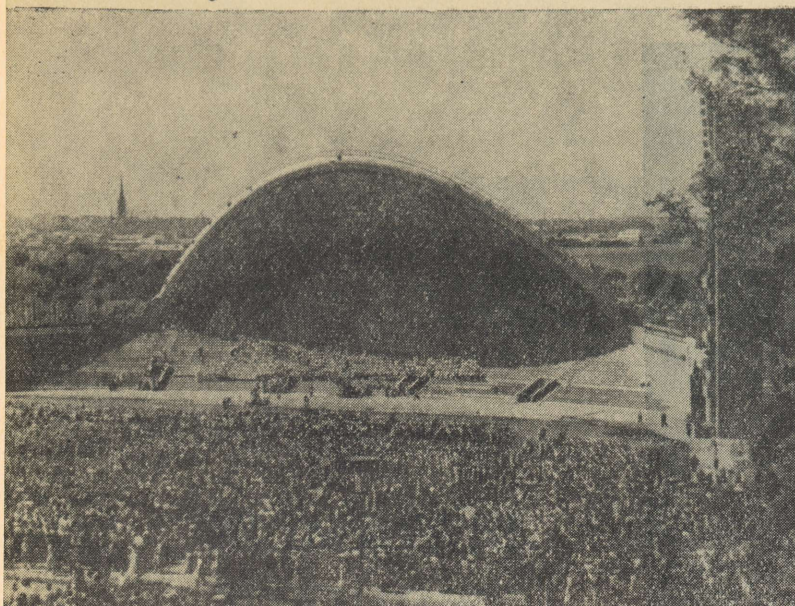
Laulusõpradel on põhjust rõõmu tunda, sest vanade teeneliste lauljate kõrval on sirgunud noor põlvkond, kes viib edasi meie koorilaulu traditsiooni. Segakoori «Heli» liikmete südames on alati pesitsenud soov rännata — kanda helisevat laulu üle kodurajooni ja viia seda külakostiks paljudele, paljudele sõpradele väljaspool rajooni. Soovime, et Teie laul sütitaks ka edaspidi meie kõikide meeli, innustaks uutele võitudel ja nõukoguliku laulukultuuri edasisele viljelemisele.

EKP Jõgeva Rajoonikomitee ja Jõgeva Rajooni TSN Täitevkomitee avaldavad kõigile koori liikmetele hea laulu eest südamlikku tänu. Täname Teie koorijuhti Heli Martinit, kelle juhtimisel ligi 15 aastat on kõlanud võimsalt «Heli» laul.

Palju töökust ja tahet segakoori «Heli» lauljatele edaspidiseks!

EKP Jõgeva Rajoonikomitee

Jõgeva Rajooni TSN Täitevkomitee

Veel palju, palju aastaid!

125 aastat on möödunud ajast, mil Põltsamaal süttis laululõke. Küllap Vanemuine ise leeki õhutas, et see ikka heledamalt ja kõrgemale on loitnud. Mitu põlvkonda lauluarmastajaid on aastakümnete jooksul kudunud katkematut ja kaunikirjalist laulukangast, sealjuures ise rõõmu tundnud ja seda tuhandetele teistele pakkunud. Kui võiksid need, kes lõkkesse esimesed laastud puistasid, tänaseid laulusid kuulata!

Põltsamaa segakoor, nagu jutustavad ajalooüriksed, on praegu tegutsevate segakooride seas vanim. Isegi 96-aastane üldlaulupidude traditsioon tundub tema kõrval päris noorevõitu, rääkimata paari viimase aastakümne vältel tärganud paljudest segakooridest. Ent vaatamata oma

kõrgele eale võib auväärne juubilar täna võistelda nooruslikkuse ja reipuse ning innu poolest kõikide nooremate sõsaratega. Lähikäidud rada on olnud küll künklik, küll sile, on olnud päikesepaistelisi päevi, aga ka rajuilmu ja suuri torme — ühteviisi visalt on koor edasi rühkinud — ees aga on lai ja avar tee. Egas muud kui hoogsat sammu ja visadust, millest seni pole puudust tulnud!

Lauluisa ütleb: «Kes laululättest joonud...» Tahaksin, et Põltsamaa laululäte kunagi ei kuivaks, et ta jääks niisama veerohkeks kui on olnud tänaseni. Samuti tahaksin, et noored sellest viljakast allikast tähelepannematult ei mööduks, vaid võtaks vaevaks söömukese juua... ja edasi läheb kõik juba iseenesest — laulust on raske loobuda, kui kord alustatud. Kes ei usu, küsigu neilt, kes juubelikontserdil rõõmulaulu laulavad!

Soovin Põltsamaa segakoori lauljatele ja praegusele koorijuhile Heli Martinile raugematut indu edaspidiseks viljakaks tegevuseks.

Peatse kohtumiseni Eesti NSV 25. aastapäevale pühendatud üldlaulupeol!

Ilmar MOSS,
üldlaulupeo büroo juhataja

Rõõmsat meelt ja töötahet!

Põltsamaal hakati koorilaulu proovima juba möödunud sajandi keskpaiku. Eelkäijatelt pärandatud laulutungalt on edasi kandnud mitu põlvkonda. Kaks viimast aastakümnet on siin mehed ja naised oma häält seadnud koorijuht Heli Martini taktikepi järgi, lastes laulul kõlada möödunust, meie töökast tänapäevas ja selgest homsest.

Eesti NSV 25. aastapäeva töökinkide hulka lisab Põltsamaa segakoor 125 aastat kestnud ühislaulu.

Soovin kogu kollektiivile edu, rõõmsat meelt ja töötahet!

Sirje JUURIKAS,
Põltsamaa Linna Kultuurimaja direktor

PISUT MINEVIKUST

Kõige kaugemast ajast alates...

Põltsamaa kultuurimaja segakoor «Helli» pühitseb käesoleval, 1965. aastal oma 125. aastapäeva. See on auväärne iga ja olemasolevate andmete kohaselt pole Eestis teist koori, kes nii pikale eale võiks tagasi vaadata. Peatume kõigepealt mõningatel Põltsamaa segakoori sünnilugu ja edasist arengut valgustavatel materjalidel möödunud sajandi ajakirjanduses.

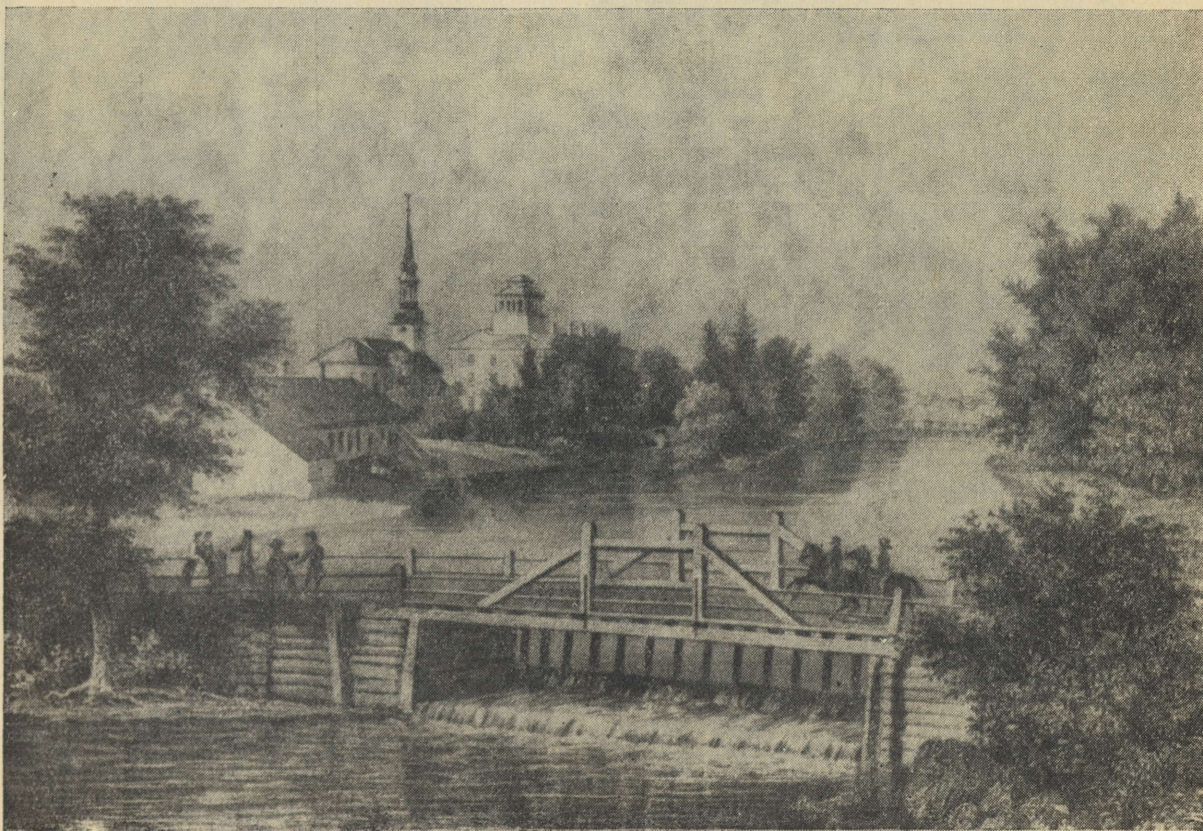
Põltsamaa segakoori asutamise kohta kirjutab K. A. Hermann «Laulu ja Mängu Lehes» 1895. aastal järgmist:

«Põltsamaa kihelkond ja alevik on Eesti laulu edendamises esimeste kohtade sekka lugeda, see tähendab: sääl kõlas juba siis Eesti laul, kui pea tervel eestlaste maal midagi laulust ei teatud... Põltsamaal oli aga see koht, kus oige vara kindel Eesti laulukoor asus...

1839. a. detsembri kuul tuli Põltsamaale köstriks M. Wilberg, kes koostas kihelkonnakooli õpilastest väikese segakoori. See õpetustöö algas Martin Wilbergil 10.

jaanuaril 1840 ja 10. märtsil peetud koolikatsumise puhuks oli noor Wilberg koolilapsed laulmises nii kaugele viinud, et nad oskasid mõned koraalid ja vastulaulud nelja häälega laulda... Neljahäälega laulu ei olnud rahvas sel ajal üldse kuulnud ja see avaldas otse ärarääkimata mõju. Kes laulu kuulis, oli täis imestust, vaimustust ja kiitust selle üle. Samasuguse üllatuse valmistas Wilberg samal aastal oma iseseisva segakoori esimese esinemisega...

Selle koori liikmed olivad kõige päält parema häälega kooliõpilased, siis aga ka paljud ümberkaudse koha paremhäälsed inimesed... See koor õppis M. Wilbergi juhatusel esimeseks suureks lauluks ühe 8 häälega «Hosianna» laulu ära, teadmata kelle komponeeritud, kuid laul kõlas väga ilusasti. Koor laulis selle laulu õpetaja Hörschelmannile ette, kes esiti otse keeletu ja juhm laulu ilu üle oli. Ta suutis vaevalt uskuda, kuda nii suur asi võis nii vähese jõu ja õppimisega toime pandud

Martin Andreas Wilberg sündis 29. augustil 1821. a. Põltsamaal Lippu talus. Tema vanemad olid pärit Saksamaalt Magdeburgist.

1828.—1833. aastani õppis Wilberg Põltsamaal nn. Kapi koolis. Koolist lahkudes läks ta Paidesse maalerimeister Lembergi juurde õpipoisiks.

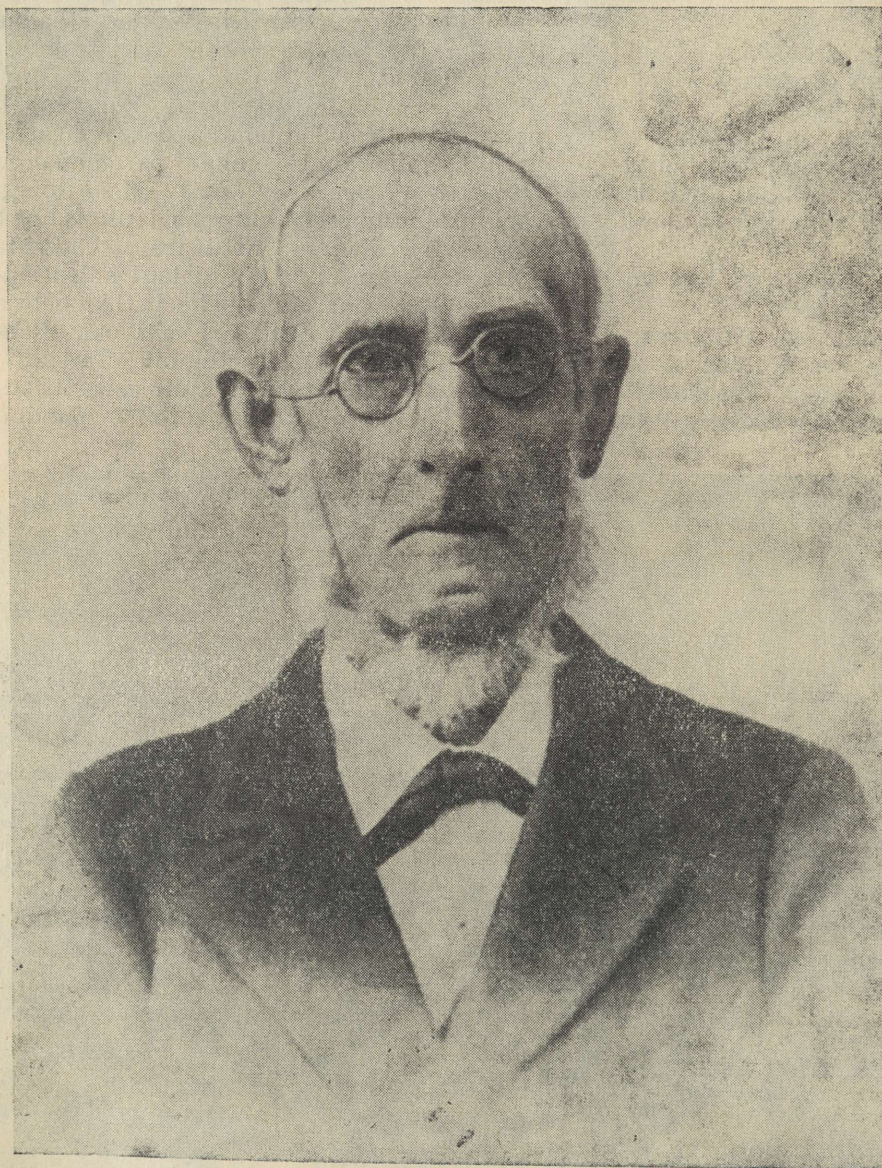
Juba koolis olevat Wilberg äratanud tähelepanu oma väga puhta ja heleda häälega. Meister Lemberg olnud lauluarmastaja mees ja lasknud oma õipoissi kohaliku vaestelastekooli juhataja šveitslase La Nica juures laulu ja

nooditundmist õppida. Noor Wilberg saanud tubliks nooditundjaks, aga õpinud ka maalija ameti korralikult selgeks.

1839. a. tuli Wilberg Põltsamaale tagasi ja sai kihelkonnakoolis lauluõpetaja koha. Paari kuuga õpetanud ta koolilapsed neljahäälselt laulma.

1840. a. asutas Wilberg Põltsamaal segakori, mida juhatas üle 40 aasta, olles kihelkonnakooli õpetaja, kösterorganist ja maaler.

M. Wilberg suri Põltsamaal 6. märtsil 1903. aastal ja on siin ka maetud.

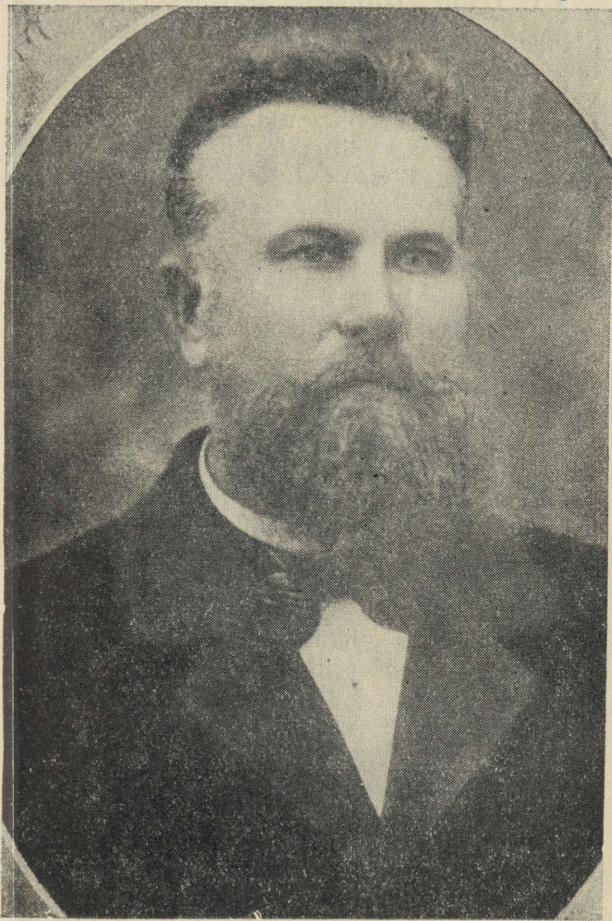

olla. «Kas see on võimalik, et eestlased nii ilusasti võivad laulda!» hüüdis Hörschmann saksa keeli juhatajale Wilbergile

ning ei jõudnud oma kõrvu enam usaldada. Ei, see ei olnud ka ime, sest seni ei olnud veel keegi eestlaste suust laulu

kuulnud, veel vähem mitmehäälelist.»

Järgmise aasta «Laulu ja Mängu Lehes» nr. 8 ilmus artikkel pealkirjaga: «Sõnake veel esimesest Eesti laulukoorist», milles K. A. Hermann kirjutas: «Sõnum ja uurimine Eesti esimesest laulukoorist on osavõtjate seas õige rohkesti mõtete avaldamist sünnitanud. «Laulu ja Mängu Lehes» ilmus arvamine, et esi-

Juhan Mein sündis 22. juunil 1859. a. Viljandimaal Vastsemõisa vald-
las Tiitsu talus.

Oppis Kildu algkoolis ja lõpetas Hollmanni seminari Tartus. Tööle asus õpetajana Reegoldi algkoolis Suure-Jaani lähedal, kust pärast 1880. aastat asus Põltsamaale Anikvere algkooli juhatajaks.

1899. a. peale oli Mein Uue-Põltsamaa Mällikvere mõisa valitseja. Varsti pärast 1880. a. asus ta juhatama Põltsamaa segakoori, olles koori eesotsas oma surmani.

9. oktoobril 1912. a. J. Mein on mae-
tud Põltsamaa kalmistule.

mene Eesti laulukoor Põltsamaal organist ja köster M. Wilbergi juhatusel aastal 1840 tekkis, kuid see sõnum ei tahtnud mitte toredalt ja kindlalt ütelda, et sugugi võimalik ei oleks, et enne seda ka mõnel kohal Eesti laulukoori on olnud... , kuid need koorid olla küll enam kooli-
koorid olnud, kes oma laulu umbes 1835. aasta ümber algasivad.

Esiootsa näib aga ikka lugu nii olevat, et esimene kindel koor Eesti täielise laululuga Põltsamaal on kõlanud, kui ka enne seda mujal mõnda lauldi.»

Sedasama K. A. Hermann seisukohta kinnitavad ka hilisemad koorilaulu ajaloo uurijad. Nii ilmus ajakirjas «Kunst ja Kirjandus» 1940. aastal «Krooniku» allkirjaga artikkel «Eesti koorilaulu algeid ja Põltsamaa pööre 100 aasta eest», milles on öeldud järgmist: «Kõik kolm meie koorilaulu-ajaloo ulatuslikumat käsitlejat — K. A. Hermann, A. Kasemets ja E. Arro — on ühisel arvamisel selles suhtes, et 1840. aasta omab pöördelise tähtsuse eesti koorilaulu arengule ja et pöörde tekitajaks või põhjustajaks tuleb lugeda sel aastal asutatud Põltsamaa laulukoori...»

Edasi jätkab «Kroonik»: «E. Arro ütleb, et Põltsamaal 1840. a. alul asutatud laulukoori tähtsus teiste samasuguste seas tõusvat eriliselt esile enda tõukejõuga, kuna tema tegevusse rakendamist tulevat hinnata kui eesti kunstimuusika õiget algust. A. Kasemets aga märgib: «Esimene laulukoor, mille tegevusel oli juba laiaulatuslikum tähtsus ja mille kuulsus ulatas kaugele üle oma kihelkonna piiride, oli Põltsamaa köstri Martin Wilbergi poolt 1840. a. asutatud Põltsamaa laulukoor, mis alguses koosnes peamiselt kihelkonnakooli vanemaist õpilasist.»»

A. Kasemets võtab veel kord sõna Põltsamaa koori asutamise kohta ja nimelt 1940. aastal, kui täitis 100 aastat koori tegevusest. Ta kirjutab «Eesti Lauljate Liidu Muusikalehes» järgmist:

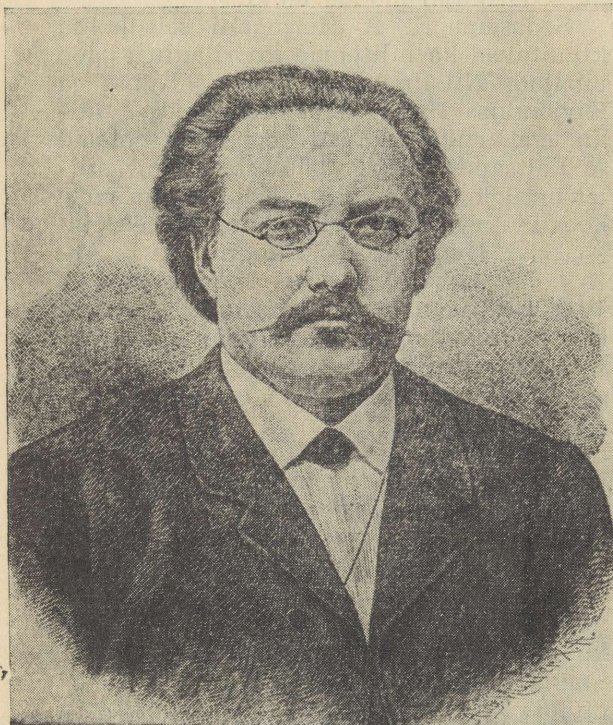
«100 AASTAT EESTI KOORILAULU.»

... Vanimad konkreetseid ja dokumentaalsed andmed mitmehäälese koorilaulmise ja süstemaatilise edasiarendamise üle käivad Põltsamaa laulukoori kohta ja pärinevad 1840. aastast. Need on ühest küljest dr. K. A. Hermann korduvad kirjutised «Laulu ja Mängu Lehes» nimetatud laulukoori tekkimisest ja tegevusest ning teisest — selle koori asutaja ja juhataja Martin Wilbergi enese kirjalikud märkused ta tegevuse kohta Põltsamaal. Mõlemis neis esinevad kindlad daatumid, mis annavad neile, esijoones muidu-

gi Wilbergi märkustele, dokumendi väärtuse...

M. Wilberg kirjutab ise oma töö alguse kohta Põltsamaa kihelkonnakoolis järgmist:

«Kui jaanuaris 1840 õpilased saabusid kooli ja õppetöö algas, katsetasin ma õpilasi laulma õpetada Pestalozzi meetodi järgi, mida ma olin õppinud tundma Paides. (M. Wilberg õppis muusikat Paides vaestekooli õpetaja, helveetslase La Nica juures, kes oli olnud Pestalozzi õpilasi.)

Karl-August Hermann sündis 23. septembril 1851. a. Uue-Põltsamaa vallas Võhma külas.

Õppis Põltsamaa kihelkonnakoolis ja laulis kaasa M. Wilbergi poolt juhitud segakooris alates 1864. a. kuni 1870. a. Oli ka Põltsamaa puhkpilliorkestri liige.

Lõpetas eksternina 1874. aastal Tartus gümnaasiumi ja õppis seejärel Tartu Ülikoolis usuteadust, 1878. a. siirdus aga Leipzigi ülikooli keeleteadust õppima. Lõpetas ülikooli 1880. a. keeleteaduse doktorina.

Kuigi K. A. Hermannil ei olnud spetsiaalset muusikalist haridust, on tal siiski suuri teeneid eesti muusikaelu edendamisel. Ta on loonud üle 200 koorilaulu ja rea muid muusikapalasisid.

K. A. Hermann suri Tartus 11. jaanuaril 1909. a.

Ja see õnnestus. Aprilli algul toimunud koolikatsumiseks olime niikaugel, et võisime vastulaulu ja mõned koraalid neljahäälselt ette laulda...»

A. Kasemets jätkab: «Põltsamaa koori edukusel ja saavutustel oli veel üks suur kultuuriline tähtsus: see õhutas Põltsamaa musikaalset kirikuõpetajat E. Hirschelmanni looma Wilbergi koorile algupäraseid laule. Ja nii sündisid Põltsamaa koori õhutusel esimesed eestikeelseile sõnadele loodud laulud — E. Hirschelmanni loodud vaimulikud segakoorid, millest esimesed ette kanti 1843. a. jõululaupäeva õhtul Põltsamaa kirikus.» (Selle kohta kirjutab «Kroonik» ajakirjas «Kunst ja Kirjandus»: «Võib täie kindlusega öelda, et sel 1843. a. jõululaupäeval peeti meil esimene eestikeelne avalik kontsert liturgilise jumalateenistuse näol Põltsamaa kirikus.»)

«Põltsamaa koori selliselt suur osatähtsus meie muusikakultuuri aluste rajamisel ongi põhjuseks, et selle koori tegevusele on pühendatud rohkem tähelepanu kui teistele tolleaegsele katsetuste mitmehäälses laulmises ning et meie koorilaulu tegelikku algust on hakatud arvama just selle koori tegevuse algusest. Ja meie arvates on see sündinud täiesti põhjendatult. Kuigi on tõenäoline ja usutav, et katsetusi koraalide laulmises mitmehäälselt on tehtud ka enne 1840. a. nii koolides kui ka vennastekogudustes, ei ole suudetud fikseerida ühtegi sellist faktilist konkreetset. Ajalugu saab aga tegelda vaid kindlate andmetega, kuid mitte tõestamata oletustega. Sellised vanimad konkreetsed andmed on meil praegu olemas vaid Põltsamaa koori tegevuse alguse kohta, ja nende alusel oleme õigustatud pidama eesti koorilaulu süstemaatilise arendamise alguseks 1840. a. kevadet.»

Nagu kinnitavad mitmesugused hilisemad andmed, on Põltsamaa segakoori tegevus jätkunud pidevalt 1840. aastast alates. Et Põltsamaa koor algusest peale püsima jäi, on suurelt osalt tingitud sellest, et kooril olid energilised juhid, kes oskasid ümbruskonna lauluhuvilistes äratada püsivat armastust koorilaulu vastu. Peale selle äratab tähelepanu asjaolu, et koor laulis ühe ja sama juhi taktikepi all väga pikka aega. Näiteks M. Wilberg (1821—1903), kes oli koori asutamise ajal kõigest 19 aastat vana, elas vanaduseni Põltsamaal ja juhatas koori ligi 40 aastat. Tema järeltulija koorijuhi kohal — Juhan Mein (1859—1912) — algas samuti noore mehe- ja püsis koorijuhi kohal kuni surmani

1896. aastal VI üldlaulupeol lauluvõistlusel esikoha võitnud Põltsamaa sega-
koor auhinnaks saadud loorberipärjaga.

J. Peterson—Põdra juhatusel pani segakoor 1922. aastal aluse Põltsamaa laulupäevade traditsioonile.

1912. aastal. Järgmine koorijuht Jaan Peterson-Põldra (1877—1942) algas küll veidi vanemana, kuid juhatas koori samuti 28 aastat järjest. Need kolm meest — M. Wilberg, J. Mein ja J. Peterson-Põldra juhatasid koori kokku ümmarguselt 100 aastat.

Põltsamaa segakoor sai varsti peale oma asutamist kuulsaks ka kaugemal, kuna ta oli esimene omasarnane. Sellest kirjutab K. A. Hermann «Laulu ja Mängu Lehes»: «Härra Wilberg läks oma kooriga aastal 1844 kutse pääle Viljandisse, kus kirikus orel sisse õnnistati. Viljandi rahvas kuulas mitme hälega laulu nagu mõnda imetegu...»

Üks koori populaarsuse kasvu põhjusi on kindlasti selles, et ta jõudis kiiresti võrdlemisi kõrgele kunstilisele tasemele. 1862. a. kirjutab «Perno Postimees» Põltsamaalt: «Meie kirriko laulo-koor (Bass ja Tenor koolmeistridest ja Alt ning Sopran (Diskant) koggodusse poislastest ja tüdrukutest kokkupandud 25 lauljad) laulis köstri juhhatamisse al 1. ja 4. Märtsil mitmed väga illosad 4-, 5-, 6- ja 8-heellega kirriko korilaulud läbbi, muist ilma ja muist orreli abbiga.

Õppinud laulotundjad, kennel terravad kõrvad on viggasid läbbi kuulma, ollid meie lauloga vägga rahhul, ja se on paljo väärt. Nad kiitsid iseärranis healde mõnno, puhtust, selgust, taktikindlust, Bassi healede täiust ja vägge kui ka Soprani selget, õrna ja puhhast laulo, mis ka keige kõrgemas healdes ikka selgeks tassaseks lauluks jäi ning mitte kärrisevaks karjumiseks ei saanud, nago se muido ennamist makirriko laulokorides saggedaste õppinud kõrvadele vaeva teeb.»

Koori küllaltki nõudlikust repertuaarist kirjutab muusikateadlane K. Leichter: «On teada, et juba 1857. a. esines see koor kavaga, mis sisaldas Eccardi, Prätoriuse, Palestrina ja Händeli laule. 1865. a. esitas koor solistide kaastegevuse ja oreli saatel osi Händeli oratooriumist «Messias».»

Ka järgmise koorijuhi J. Meini ajal püsis koori kunstiline tase kõrgel, mida tõendab asjaolu, et koor sai V üldlaulupeol Tartus 1894. aastal võidulaulumisel II auhinna — hõbedast taktikepi — ja järgmisel, 1896. aasta üldlaulupeol Tallinnas koguni esimese auhinna — suure loorberipärja.

Nendeks laulupidudeks oli koor põhjalikult ette valmistunud. Lauluproove peetud regulaarselt kaks korda nädalas ja need kestnud vahel hommikuni, nii et ju-

hataja Mein, kes tol ajal oli Männikvere mõisa valitseja, läinud vahel proovilt otse põllule.

Laulupeole sõitmiseks läinud Meinil korda Uue-Põltsamaa mõisnikult välja kaubelda plaanvankrid, millega Jõgevale sõidetud.

Ka kohapeal on korraldatud neil aastatel rida kontserte, mis kujunenud nagu väikesteks laulupidudeks, kuna neist võtnud osa ka mitmed ümbruskonna koorid. Nii on 1891. aastal 4. augustil korraldatud Põltsamaa Põllumeeste Seltsi aiamaas ilmalik kontsert, millest on peale kohaliku sega- ja meeskoori osa võtnud veel Kolga-Jaani ja Koeru meeskoor ning Kolga-Jaani, Venevere ja Painküla segakoor, kokku umbes 150 lauljaga.

Samuti on toimunud suurem kontsert 1892. aastal, millest on osa võtnud seitse koori Põltsamaalt, Pilistverest ja Kolga-Jaanist, kokku 109 lauljaga. Kontserti on juhatanud K. A. Hermann Tartust.

Järgmine suurem kontsert on toimunud 31. juulil 1894. a., millest võtnud osa koguni 11 laulukoori ja Holstre mängukoor 12 mängijaga, kokku 200 lauljat ja mängijat. Kontserdil on kaastegev ja juhataja olnud Miina Härma.

1895. ja 1896. aastal on segakoori poolt korraldatud mitu kontserti, mis alati hästi õnnestunud. Ühest neist kontsertidest — 14. mail 1896. a. — on jälle osa võtnud Holstre mängukoor.

1903. aastal toimunud suurema ühise kontserdi kohta kirjutab «Postimees» järgmist: «Põltsamaalt. Väiksed laulupidud tulevad meie juures ikka enam moodi ja see on kõigiti kiita: laul ja mäng saab selle läbi ikka jälle uut ergutust ja õhutust... Pühapäeval 24. aug. pani Põltsamaa Seltskondlik Ühisus Põltsamaa Eesti Põllumeeste ilusas saalis kaks ühendatud ja üksikute kooride kontserti toime. Nagu eeskavast näha, astusivad mõlemates kontsertides 9 laulukoori üle 130 lauljaga ette ja lauldi ühendatud kooride poolt 6 ja üksikutest kooridest 15 laulu, pääle selle veel hr. A. Kappi klaveri solo numbrid ja hr. Kutsari mängukoori tükid... Ühendatud kooride juhatajaks oli muusikakunstnik hr. A. Kapp Peterburist palutud... Ühendatud kooride laul kõlas vägevalt ja laulu kandmine oli häa...» Edasi järgneb üksikute kooride võimete hindamine, mille lõpus on Põltsamaa segakoori kohta öeldud: «Ka siin olivad kõik hääled väga puhtad, õrn ja mahe aga iseärranis sopran, kellele alto ka

palju järele ei andnud. Ettekanne oli väga häa.»

1914. aastal võttis koor osa Viljandi laulupäevast. 1922. aastal aga korraldati Põltsamaal segakoori algatusel laulupäev, millest võtsid osa kõik ümbruskonna valdade ja paari naaberkihelkonna laulukoorid, kokku umbes 150 lauljat. Ühendkoore juhatas J. Simm Tartust. Sellest ajast alates korraldati igal aastal Põltsamaa laulupäev, mida korduvalt juhatas J. Simm, siis veel L. Neumann, J. Saar jt.

1934. aastal korraldati segakoori algatusel Põhja-Viljandimaa laulupäev, millest võttis osa 23 segakoori Viljandi-, Tartu- ja Järvamaalt, neli meeskoori ja 7 pasunakoori, kokku ligi 1000 lauljat ja mängijat. Ühendkoore juhatasid J. Saar Viljandist ja H. Kapp Suure-Jaanist, meeskoore E. Tubin Tartust ja pasunakoore A. Härm Viljandist.

Nii möödusid aastad, aastakümned, möödus terve sajandki. Aegade vältel kujunenud laulutraditsioonid aga jäid.

Jaan Peterson-Põldra sündis 8. juunil 1877. a. Viljandimaal Holstre vallas. Õppis Pirmastu vallakoolis ja Paistu kihelkonnakoolis. Lõpetas 1896. a. Tartu Opetajate Seminari ja asus samal aastal Püüsti kihelkonnakooli õpetajaks. 1899. a. tuli Põltsamaale algkooli juhatajaks, kus töötas kuni

pensionile minekuni 1937. a.

Juhatas Põltsamaa segakoori 1912.—1940. aastani, välja arvatud aastad 1914—1917, mil viibis sõjaväeteenistuses.

J. Peterson-Põldra suri 3. juunil 1942. a. ning on maetud Põltsamaa kalmistule.

... ja äsja möödunuga lõpetades

Veel polnud lõppenud sõda, veel oli verivärskelt meeles linna neelav tulemõll, mis kultuurimajastki jättis järele ainult kurvad varemed. Ja ometigi otsustati selsamal 1944. aasta sügisel jälle laululaevale tuult purjedesse puhuma hakata. Koorijuht Erich Meister ei heitnud meelt isegi siis, kui selgus, et segakoor koosneb esialgu ainult naisperest. Ei läinudki kaua aega, kui kooris uuesti ka meeste hääled kaasa rääkima hakkasid. Laul sai hoogu, usk endasse kasvas. Viljandi laulupäeva lauludest käis jõud üle, ja 1947. aastal viis tee Tallinna üldlaulupeolegi. Olgugi, et polnud ruume, kus harjutada, olgugi põltsamaalasi, kes Nõukogude Eesti esimese üldlaulupeo suures segakooris kaasa laulsid, ainult kakskümmend viis — ikkagi oli koorilaul Põltsamaal taas helisema hakanud. Ta oli uue hoo ja kõla leidnud.

Uute laulutraditsioonide rajamise juures seisid koorijuhtidena Erich Meister ja Villem Alari. 1949. aastast alates on koori edasi viinud Heli Martini dirigendikäsi. Tema kõrval on oma võimeid proovinud noor koorijuht Helgi Oja ning staažikas laulumees Aleksei Katma. Igaüks neist on andnud oma panuse nõukoguliku laulukultuuri arendamiseks Põltsamaal.

Ja hoogu, teovalmidust — seda on meie kooril ikka jatkunud. Meie lipp on lehvunud kõigi Nõukogude Eesti üldlaulupidude rongkäigus. Ja kui 1947. aastal sammus koori lipu järel ainult veerandsada lauljat, siis käesoleva aasta juubelilaulupeoks on meie read kasvanud rohkem kui kolmekordseks.

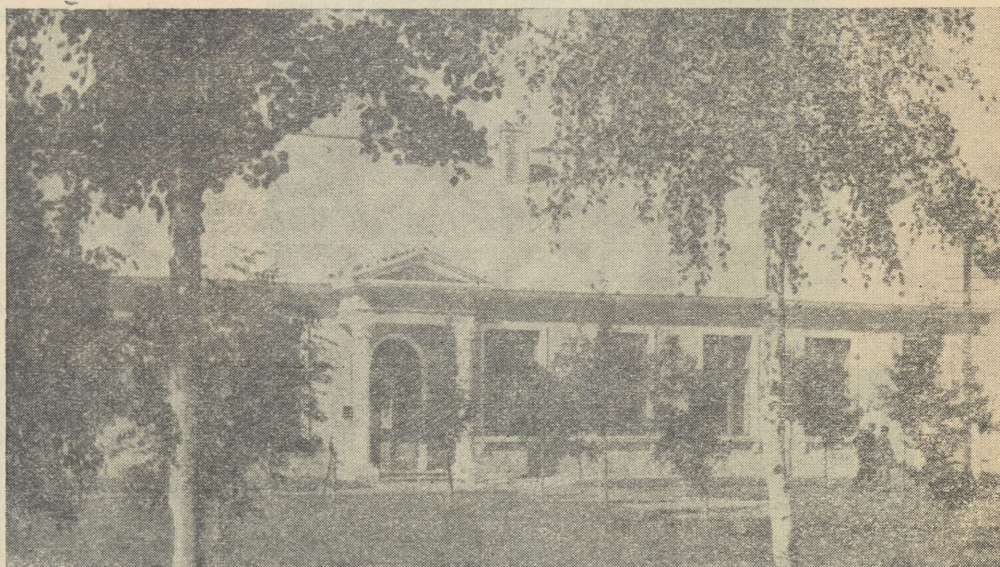
Täis entusiasmi oleme kaasa teinud kõik Põltsamaa laulupäevad ja rahvakunstiõhtud. Heal meelel oleme laulnud

naabritegi laulupäevadel — küll Viljar-
dis ja Elvas, küll Otepääl ja Paides. Mit-
med korrad viisime oma kooriga küla-
kosti Sigulda laulusõpradele, käisime
esinemas Balvi rajooni laulupäeval, jõud-
sime Leedu NSV Taurage rajooni suve-
peolegi.

Külaskäigud naabervabariikidesse on
pakkunud ühtlasi toredaid võimalusi sil-
maringi avardamiseks. Oleme kaasa too-
nud meeldivaid reisimuljeid Siguldast ja
Daugavpilsist, Vilniusest, Kaunasest,
Riiast ja Kaliningradistki.

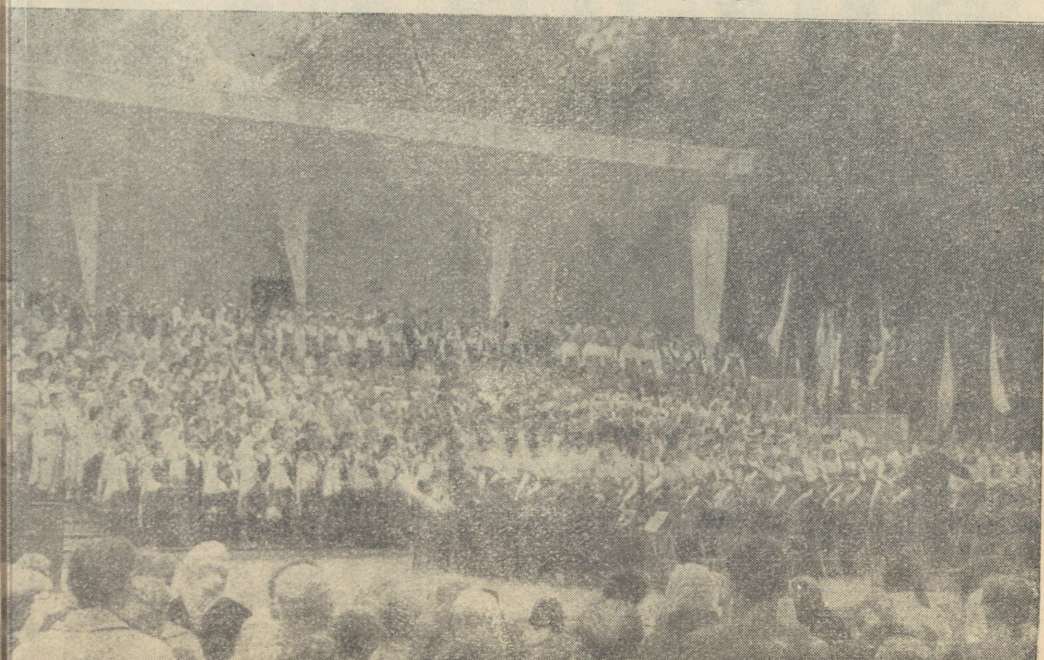
Ning kontserte? Ei, lausa musttuhat
neid just ei ole, aga kõiki esinemisi üles
lugeda on isegi meie kroonikakirjutaja
jaoks keerukas ülesanne. Kontserdid

Suure-Jaanis ja Jõgeval, Aidus ja Hal-
jalas, Pilstveres ja Orissaares, Vösul ja
Võhmas, Tartus ja Kingissepas — kõigil
neil nüüd juba meeldivaks mälestuseks
muutunud lauluelamustel on olnud oma
osa koori võimete esinemiskindluse arene-
mises. Oleme laulnud tublidele põlluhari-
jatele ja Nõukogude armee sõjameestele,
tööeesrindlastele ja puhkajatele (pensio-
näregi pole unustatud!). Oleme kaasa löö-
nud nõukogude muusika populariseeri-
misel, uute, nõukogulike traditsioonide
kujundamisel. Oma pisikese panuse ole-
me andnud ka rahvaste sõpruse tugevda-
mise suurde üritusse: meie laul on tervit-
anud Moldaavia ja Armeenia kunstinä-
dalast osavõtjaid, Läti ja Leedu isetege-

Laululusti lisas varemest kerkinud uus kultuurimaja (praegu raama-
tukogu).

Vastvaiminud laululaval kõlab vennasrahvaste mitmekeelne üks-
meelne laul.

vuslasi, tadžikke ja Ginea neegreidki.

Mitmeid kordi on lauldud isetegevus-ülevalatustel Tartus ja Tallinnas. Me pole sealt kaasa toonud laureaadi diplomeid, kuid nii mõnigi kord oleme tundnud rahuldust esinemisest vabariigi paremate isetegevuslaste hulgas ülevalatuste lõpp-kontsertidel. Rõõmsaid, elevaid hetki oleme üle elanud, kuulates oma laulu Eesti Raadio vahendusel.

Toredaks traditsiooniks on meil saanud kontserdimatkad ja ekskursioonid. Oleme rännanud Lõuna-Eesti kuppelmägedel, imetlenud Põhja-Eesti pankrannikut, paitanud peos Saaremaa karme kadakaid. Nii mõnigi meist on saanud sügava elamuse Tootsi-lugude sünnimailt Palamusel, korranud salakesi J. Liivi nukraid värse Alatskivil, mõlgutanud mõtteid Vargamäe väravas ja Lembitu linnuse nõlvadel, meenutanud karmi minevikku Kalevi-Liival. Leningradi ja Moskvatki pole me kaugeks pidanud.

Töörohke on olnud koori argipäev.

Seda suurema rõõmuga võime Eesti NSV 25. ja koori 125. aastapäevale vastu minnes nentida: meiegi töö on veidi aidanud sillutada teed eesti nõukoguliku muusikakultuuri jõudsale arengule.

Pilk viimastel aastatel esitatud laulude nimistule kõneleb koori võimete kasvust ja repertuaari avardumisest. Siin on rahvalaule rohkem kui tosinalt eri maalt, aga ka P. Tšaikovski «Ööbik» ja koor G. Verdi operist «Aida». M. Saare laulud, E. Aava «Laulik», J. Koha kantaat «Laul parteist», kogu juubeli-üldlaulupeo repertuaar — kõik nad on nõudnud koorilt visa tööd, kuid ühtlasi olnud tähisteks koori laulukultuuri tõusuteel.

Ja nüüd — meie koori 125. aastapäeva lävel — on tõsiselt hea meel meenutada neid hetki, mis kõnelevad meie lauluentusiastide tublidusest, räägivad eaka laulukollektiivi nooruslikust vaimust, mis kannab endas hoogu ja innustust tulevikukski.

Järjekordse laulupeo eelõhtul.

1840-1965

Kui me vanu eesti muusikaajaloolisi ürikuid lehitseme, leiame sealt järgmisi nimesid: Martin Wilberg (1821—1903) ja Põltsamaa laulukoor; Adam Jakobson (1817—1857) ja Torma laulu- ja pasunakoor; David Otto Wirkhaus (1837—1912) ja Väägvere pasunakoor; Martin Körber (1817—1893) ja Anseküla laulukoor jne. Seda nimekirja võiksime pikendada, aga jätkugu siin sellestki.

Loetletud mehed olid oma kooride-orkestritega esimesi kultuuripioneere meie maal 100—125 aastat tagasi. Need mehed olid nagu esimesed pääsukesed, kes enustasid kevade tulekut...

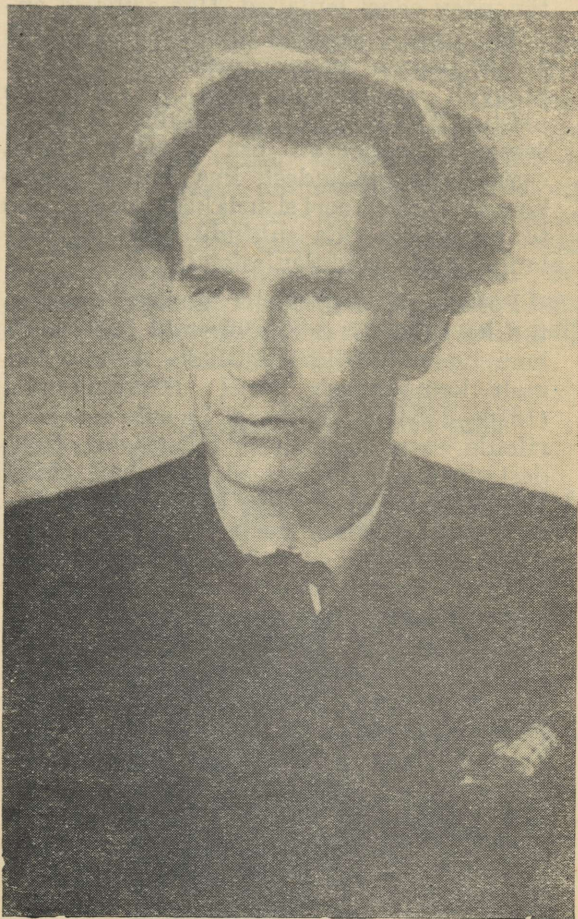
Laulukooridest kõige vanem oli Põltsamaa laulukoor, asutatud 1840. aastal. Selle laulukoori edukas tegevus oma esimese ja andeka juhataja Martin Wilbergi taktikepi all pälvis oma kodukohas suurt tähelepanu. See koor sütitas laulutudka oma naaberkihelkondades ja hakkas laulukooride tegevus Kesk-Eestis läinud sajandi teisel poolel kiiresti edenema.

Umbes samal ajal hakkas ka saartel — Saare- ja Hiiumaal laulukooride elu arenema. Anseküla laulukoorist oli juba juttu. Selle koori nimega on meie muusika ajaloos seotud üks erakordne sündmus. Nimelt toimus 21. mail 1863. aastal Sõrvemaal, Anseküla lähedal nn. Massi nõmmel esimene eesti laulupäev «Sõrvemaa laulupüha» nime all. Laulupüha organiseerijateks olid Martin Körber ja Peeter Südda (1835—1892).

Sõrvemaa laulupühale järgnes rida teisi laulupühi. Nii edenes laulukooride töö igas kodumaa kandis ja laulupühad olid just kui laulumalevate manööverdused enne suuremat laululahingut. Ja siis toimuski enneolematu suursündmus — I eesti üldlaulupidu Anno 1869!

I üldlaulupeo organiseeris meestelaulu selts «Vanemuine» (asutatud 24. juunil 1865. aastal Tartus J. W. Jannsoni (1819—1890) õhutusel ja ettevõttel). «Vanemuise» selts pani aluse organiseeritud koorilaulule ja meie kuulsusrikkale laulupidude traditsioonile. Au «Vanemuisele»!

Kuna laulukooride tegevus oli ärkava rahva tiheneva kultuurilise läbikäimise tähtsaks vormiks ning rahvusliku iseteadvuse tärgkamise varasemaks koldeks, siis esimene üldlaulupidu oli selline üritus,

mis ühendas rahva tundeid ja mõtteid ning võimaldas rakendada oma loominguilisi võimeid ühiseks suureks eesmärgiks. Laulupidu haaras rahvast üle kogu maa! «Laulupeo korraldamise mõte kujunes eestlaste ühiseks mõtteks, sellest sai hiiglaslik side, mis ühendas eestlasi kui rahvast» («Nõukogude Eesti muusika», Tallinn 1960).

Esimene üldlaulupidu avaldas suurt mõju kogu rahva loovate jõudude kasvu- le. Sellest peale hakkas eestlaste kultuurielu, majanduselu ja selle tõttu ka muusikaelu jõudsasti arenema. Rahva ürgsed, ulnuvad jõud olid liikuma pandud suure sihi poole. See liikumine toimus suurte raskustega võideldes, aga ta toimus — «Per aspera ad astra!»

Sellise suure ja tähtsa ajaloolise sündmuse — I üldlaulupeo eeltööde tegijaks oli ka Põltsamaa laulukoor, kes Anno 1965 oma 125. aastapäeva tähistab.

See on erakordne pidupäev meie laulukooride ajaloos! Ei ole kuigi palju enam neid laulukoore, kes juba enne I üldlaulupidu laulsid ja eesti rahvuse sündi kaasa elasid, veel vähem on neid, kes veel

tänapäev edasi laulavad. Üks selliseid õnelikke on Põltsamaa juubilar. Ta on 125 aastat laulnud pauseerimata, s.t. ta on pidevalt tegutsenud. See on erakordne nähtus! Eks seegi ole erakordne, et Põltsamaa laulukoor on osa võtnud kõigist eesti üldlaulupidudest, kus laulsid segakoorid. Selle koori sisurikkast tööst annab tunnistust ka rida auhindu esimeste üldlaulupidude võidulaulmistel.

Põltsamaa laulukoori nimega on seotud ka esimeste eestikeelsetele tekstidele komponeeritud koorilaulude süünd. Nimitelt komponeeris Emil Hörscheimann (1810—1854) M. Wilbergi koorile rea koorilaulude enese luuletatud tekstidele. Nendest on meeleolurikas uusaastalaul «Päevad ja nädalad» (komp. 1853. a.) eriti õnnestunud. See laul peab vastu ka tänapäeva kriitikale ja väärrib seetõttu esimese eesti kooriloomingu mälestusmärgina säilitamist.

Ka koorijuht M. Wilberg komponeeris laule. Temalt on säilinud üks segakoorilaul «Rõõmus laulja» J. W. Jannseni luuletatud sõnudele. Laul ilmus K. A. Hermann (1851—1909) «Laulu ja Mängu Lehe» noodilisas 1897. aastal.

Põltsamaa laulukoori «Curriculum vitae» on olnud suur ja sisurikas. Tema vanus on erakordne. Põltsamaa laulukoor on kõikide meie laulukooride auväärne ESIVANEM!

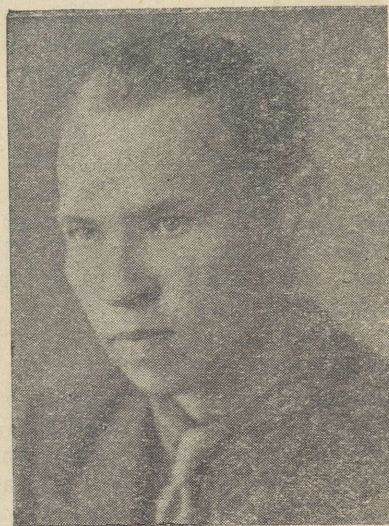
Noblesse obligel! Silmapaistev seisund kohustab! Nüüd vaadake tuleviku poole! Et Põltsamaa laulukoori tulevik oleks püsiv, tema kunstitee üha sisukam ja rikkam!

Uus aeg seab üles uusi nõudeid. Suurt aktiivsust, leidlikku initsiatiivi, elavat suhtlemist vabariigi teiste laulukooridega, tihedat kontakti heliloojatega! Nakatavat elurõõmu! Koori kauaaegne teenekas juhataja Heli Martin löögu takti nii, et sädemed lendavad! Koos oma üleaedsega — Põltsamaa puhkpilliorkestriga (ka üks pioneere, kes äsja pühitses oma 100 aasta juubelit ja kes oma andeka kapellmeistri Voldemar Lemmiku taktikepi all on viimasel ajal võltnud ülevabariigilise tubli orkestri kuulsuse) teenigu nad helikunsti kaudu oma vana põlist Põltsamaad! Toogu nad oma kunstiga au ja kuulsust kodumaale! Nende helide leek sütitagu rahva südant, nende võimas laul kohagu läbi rahva hingest hiigla ihana! Põlvest põlve, aegadest aegadenil!

Edasi! Crescendo appassionato con brio!

T. VETTIK

Meenutades tööd Põltsamaa segakooriga

Esmakordselt kuulsin Põltsamaa segakoori laulu koolipoisipõlves 1923. või 1924. aastal, mil õppisin kohalikus nn. kõrgemas algkoolis (endine kihelkonnakool). Kooli juhataja F. Russi jutustas meile sageli märgatava uhkuslâikega silmis, et just Põltsamaal loodi kas esimene või üks esimesi laulukoore Eestis (loomise aastat, mida samuti nimetati, ma enam ei mäleta). Ja kui siis toleaege tava kohaselt igal esmaspäeva hommikul kooli saali palvetunnile kogunesime, jäi mu pilk sageli pikemaks ajaks peatuma seinal asetsevale Martin Wilbergi kui tähendatud koori ellukutsuja portreele. Samas kuulsin ka hardumuses kooli oreli helisid, millel K. A. Hermann oma koolipõlves oli loonud ühe oma populaarsemaid laule «Süda tuksub». Selline õhkkond koolis ning linna segakoori juhuslikult kuulnud ettekanded kujundasid minust jäädava koorilaulusõbra.

Laulnud kogu keskkooliaja kaasa kooli segakooris, arvasin kooli lõpetamisel endal olevat nii palju võimeid, et ma oma kodukohas Aidus organiseerisin segakoori, mis sai minu esimeseks katsepõlluks koorijuhtimise alal.

Möödusid aastad. 1940. aasta murrangulised sündmused tõid mu õpetajana tööle Põltsamaa Algkooli, kus juba varem

töötas meie tuntud muusikamees Ants Kiillaspea. Pöördelised sündmused kajastusid ka kultuurielus. Kohalik koorilaulutöö korraldati ümber. Senise kahe iseseisvalt tegutsenud segakoori asemele organiseeriti vastloodud Põltsamaa Rahvamaja juurde üks segakoor. Kuna A. Kiillaspea asus tööle orkestrijuhina, siis usaldati koorijuhtimine minule ja noorele kolleegile Eino Juttusele. Juhatasime koori ja laulsime vaheldumisi. Nii oligi kõige otstarbekam, sest kooriga oli tööd palju: esinemisi oli väga sageli. Maikuul jõudsime isegi iseseisva kontserdini. Tundus, et koor läheb tõusuteed. Kuid juba järgmisel kuul tõmbasid sõjasündmused sellest tööst kriipsu läbi.

Ometigi tuli kohalejäänud lauluhuvilistega pärast sõjarinde möödumist uuesti tööd alustada, sest vaatamata sõjaraskustele ja meeleolule oli ju ikkagi tarvis alal hoida ja ka arendada meie laulukultuuri, sest sõda pidi ju kord mööduma.

Ei mäleta enam kuud, millal koor jälle proovile kogunes, igatahes oli see veel 1941. aasta sügisel. Kuna Põltsamaalt olid lahkunud nii A. Kiillaspea kui ka E. Juttus, tuli mul nüüd üksinda asuda koori juhtimisele. Raske ja lünklik oli kooritöö sõja-aastail. Kuna Lille tänava koolimaja, kus koor harjutas, oli sageli okupatsioonivägede majutamiskohaks, tuli koorile harjutusruume otsida mujalt. Samadel sõja-aastatel tuli mul kooriga saata viimsele puhkepaigale koori endine juht Jaan Põldra. Ja ikkagi sai lauldud ning kui 1943. aasta juulis korraldati Viljandis laulupäev, oli Põltsamaa segakoorgi osavõtjate ridades.

1944. aasta sõjasügis pani kooritöö jällegi seisma. Seisak oli küll üürrike, kuid selgus, et sõjasündmused olid meespeere nii laiali pillutanud, et neist enam ei jätkunud segakoori kokkuseadmiseks. See vast oligi raskeim periood koori elus. Proovid algasid naiskooriga. Aga peagi peale sõja lõppu kogunes jälle laulumehi ja 1946. aastal Viljandis ning 1947. aastal vabariiklikul üldlaulupeol esines jälle Põltsamaa segakoor.

Nüüd, kus mind lahutab sellest tööperioodist pikk rida aastaid ja veelgi pikem rida kilomeetreid, meenutan sageli neid raskeid, aga huvitavaid momente töökordsest kooritööst. Tõsi küll, ma ei saanud ju kooriga peaaegu üldse töötada normaalseis tingimuses. Algul ümberorganiseerimine, siis töö katkemine, jälle alustamine, uuesti katkemine ja alustamine — see oli minu töö sisu. Aga siiski meenutan hea meelega kõiki neid tublisid

lauluarmastajaid inimesi, kes laulsid siis ja laulavad ka nüüd.

125 aastat on kõlanud Põltsamaal segakoori laul. Tahan öelda juubilarile: «Teie laul on helisenud läbi sajandi, läbi raskuste ja läbi rõõmude, on jõudnud veerandi võrra teisegi sajandisse. Helise ka edasi — vastu kolmandale sajandile, aga nüüd juba katkematult! Ärgu kunagi segagu teie tööd taolised sündmused, mida olin sunnitud meenutama eespool! Selleks teile, tublid lauljad, ja Sulle, lugupeetud koorijuht, suurt püsivust, palju õnne ja jõudu! Laul, helise!»

E. MEISTER,
Haapsalu meeskoori juht

JÕUDU JA EDU!

Tulin Põltsamaale jaanuarikuul 1920. aastal ja asusin õpetajana tööle Põltsamaa I rahvakoolis, kus oli juhatajaks Jaan Põldra (Peterson).

Väljaspool koolitööd oli J. Põldra hingedeks segakoor, mis kandis Põltsamaa segakoori nime. Koori lauljate kollektiiv oli valitud ja ühtlane, umbes 40—50 lauljat. Ka mina liitusin lauljateperega. Mäletan, et kooris laulsid siis kaasa eelneise koorijuhi J. Meini abikaasa M. Mein ja nimekas puhkpillientusiast Tõnu Kutsar abikaasaga. Repertuaar oli eesti helimeistrite töödest, nagu J. Kappel, A. Kunileid, A. Läte, K. A. Hermann, M. Härma, F. Saebelmann, R. Tobias, K. Tärnpu, M. Lüdig, J. Aavik, J. Simm, C. Kreek, T. Vettiik, R. Päts, E. Võrk, R. Ritsing jt.

Koorijuht ise oli täpne ja nõudis eriti head diktsiooni. Lauluharjutusi peeti kord kuni kaks nädalas. Laulude varu oli suur, sest iga aasta sai midagi juurde õpitud ja lauljaspere oli peaaegu muutumatu. Erakordadel, kontserdi puhul, moodustati kas trio, kvartett või oktett, et kava oleks mitmekesisem. Lauldi a cappella, kuna seltsimajas klaver puudus.

Tulid rasked sõja-aastad. Koorijuht varises manalasse. Tema kohta täitsid nooremad muusikud — A. Kiilaspea, E. Juttus, E. Meister.

Pärast sõda, 1947. aastal kandis koor Põltsamaa Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu segakoori nime. 1948. aastal pöördus koorivanem H. Neppi minu poole ettepanekuga võtta koori juhtimine oma vastutusele, kuna koorijuht puudus. Andsin siis kirjaliku lubaduse koori juhtimiseks. Varsti läks koor kultuurimaja alluvusse, kultuurimajal aga puudusid vajalikud harjutusruumid. Umbes 70-liikmeline koor oli kui laps koduta. Harjutused toimusid kord algkooli saalis, kord keskkooli saalis. 1950. aasta üldlaulupidu oli lähemas, kuid laulupeo kavast ei olnud selget pilti, sest kava muudeti pahatihti ja polnud selge, missugused laulud jää-

vad laulupeo kavva. Lõpuks sai kava siiski selgeks õpitud ja 1950. aasta üldlaulupeol ära käidud.

Tervislikel põhjustel loobusin 1950. aasta sügisel koori juhtimisest ja koor sai uue tubli koorijuhi Heli Martini, kes on suutnud koori viia kõrgele tasemele.

Soovin koorile ja koorijuhile head edu ja jõudu koori edaspidises töös.

Villem ALARI,
endine laulja ja koorijuht

Juubelijuttu

On möödunud veerand sajandit ajast, mil töötasin lauluõpetajana Põltsamaal.

Palju sündmusi on unustuse hõlma vajunud. Mällu on sööbinud aga tööik, et põltsamaalane armastab laulda ja pilli mängida. Tegelesin nii noortega kui ka täiskasvanutega. Unustamatud muljed on säilinud algkooli noortest, kes mängisid mandoliiniorkestris. Need noored olid tõelised muusikaentusiastid. Sellal eepohhil tegutses Põltsamaal neli täiskasvanute koorikollektiivi: Põltsamaa segakoor —

Seegi kord on puhkpilliorkester nõu ja jõuga abiks tulnud.

PISUT LAULUST PÕLTSAMAAL

Minu mälestused Põltsamaa muusikaelust algavad 1. aprilliga 1934. a., mil Tallinna Konservatoorium suunas mind siia seltskondlike organisatsioonide orkestri juhiks. Nüüd, 30 aastat hiljem, olen uhke, et võin end nimetada põltsamaalaseks: sinne rahvas armastab laulu ja muusikat.

Kuigi minu otsene ülesanne oli taastada ja värskendada puhkpilliorkestrit, oli mul kohe kokkupuuteid laulurahvaga. Siin tegutses segakoor kohaliku seltskonn

algkooli juhataja Jaan Põldra taktikepi all, segakoor «Leelo» — keskkooli lauluõpetaja K. Areti, hiljem allakirjutanu juhatusel; Põltsamaa meeskoor — V. Alari juhatusel ja Põltsamaa naiskoor, mida juhatas helilooja Uno Naissoo ema.

Kõik neli koori olid arvuliselt enimvähem ühesuurused, umbes 50-liikmelised. Koorid suhtusid üksteisesse sõbralikult, kuid teatud omavahelist võistluspinget oli siiski tunda.

Isiklikult on mul väga head mälestused säilinud J. Põldra segakoorist ja V. Alari meeskoorist, kus ma mitu aastat tenorit laulsin, enne kui mind olude sunnil pärast K. Areti surma «Leelo» koorijuhiks kutsuti.

Sõda jättis Põltsamaa kultuuriellu sügavad haavad. Kuid nüüd on need juba ammugi armistunud. Peale on kasvanud uus põlvkond noori ja varemetest on tõusnud uus ja uhkem Põltsamaa, kus muusikaelu keeb vilkamalt kui kunagi varem.

Põltsamaa Kultuurimaja segakoori laulutradsioonid ulatuvad möödunud sajandi 40-ndatesse aastatesse ja seega tuleb täie õigusega Põltsamaad pidada eesti lauluhälliks.

Õnnitlen Põltsamaa Kultuurimaja segakoori ja tema energilist juhti Heli Martiniit koori auväärse juubeli puhul ja soovin, et Põltsamaalt üha enam kiirguks laulusädemeid, mis soojendaksid eesti rahva südameid järgmistelgi sajanditel!

Ants KIILASPEA

nategelase Jaan Põldra juhtimisel, meeskoor tüseda bassilaulja Villem Alari taktikepi all, naiskoor energilise naise Ksenia Naissoo juhtimisel ja veel teine segakoor «Leelo» — Karl Aretiga cesot-sas.

Tänu prof. Aleksander Arderilt saadud laululiste algteadmistele hakkasin ka mina tegelema laulukultuuri arendamisega Põltsamaal, põhiliselt keskkoolis, olles seal aastakümneid laulu- ja muusikaõpetajaks.

Omaaegsetel koolide kunstilise isetegevuse vabariiklikel ülevaastustel on Põltsamaale kuulsust toonud laulu alal õpilused Virve Eirand, Aime Jõelaid, Ellen Vatter, Liidia ja Kiira Panova ja paljud tei-

sed. Ka praeguses juubeli-segakooris laulavad kaasa paljud lauljad, kellele suutsin sisendada armastust muusika vastu ja andsin esimesi muusikalisi algteadmisi.

Mõningad aastad tegelesin ka ETKVL-i Põltsamaa Põllumajanduskombinaadi meeskooriga. Kuna suurem osa meeskoori lauljaist kuulus ka segakoori või orkestrisse, siis tuli meeskoor kahjuks likvideerida.

Kuigi Põltsamaal on tegutsenud mitmed kooriliigid, on koorilaulu alussambaks ikka olnud juubilar-segakoor. See kollektiiv on olnud tugisambaks ja eeskujuks ümbruskonna väiksematele kooridele nii varasematel kui ka praegustel rajooni laulupäevadel.

Mut on olnud au juhutada Põltsamaa laulupäevadel ühendatud segakoore aastatel 1951—1956, kus Põltsamaa Kultuurimaja segakoor paistis lauluoskuse ja distsipliini poolest eriti silma.

Nüüd, kus teie, kallid lauluõed ja -vennad, olete jõudnud oma kollektiivi nii kõrgele tähistamiseni, lubage mul teid õnnitleda teist veidi noorema (100-aastase!) Põltsamaa Kultuurimaja rahvapuhkpilliorkestri kollektiivi ja enda nimel ning soovida, et iga järgmine 100 aastat oleks teie kollektiivil loominguiliste võitude rohke ja elamusterikas.

Jõudu ja hoogu tööle!

Voldemar LEMMIK

Vähe on meil koore, kelle vanust saaks mõõta sajandi mõõdupuuga. Põltsamaa segakoor on nende hulgast ainuke, kes on seisnud eesti koorikultuuri hälli juures ja ulatunud oma 125-aastase pideva tegevusega tänasesse päeva. Jätkugu Põltsamaa laulurahval armastust ja indu koort avväärset lauluiga kasvatada ja kauneid laulutraditsioone kanda!

Arvo RATASSEPP

Laul, meie hea sõber

Juba 125 aastat on Põltsamaal kõlanud koorilaul. Põltsamaa laulutõrvik, mis süüdati 1840. aastal, pole aastakümnete vältel kustunud. Meie eelkäijad on viise veeretanud ja laululeeki kõrgele hoidnud, valgustades teed eesti koorilaulu arengule. Laul on aidanud meie esivanematel rõõmu ülenada ja kurbust leevendada. Laul lähendas inimesi üksteisele, liitis noori ja vanu, oli ustavaks kaaslasteks kõigile, kes teda armastasid.

Laul on heaks sõbraks ka Põltsamaa Kultuurimaja segakoori lauljatele, kelle kätte on nüüd usaldatud iidne laulutõrvik. Viimastel aastatel on suurenenud tublisti meie koorilaulusõprade arv: kui kümme aastat tagasi oli kooris 40 inimest, siis käesoleval aastal ruttab igal esmaspäeval ja neljapäeval lauluharjutusele 80 põltsamaalast. Need inimesed on nõukoguliku laulukultuuri väsimatud viljelejad. Viimastel aastatel on segakoor asunud järjest raskemate ja rohkem pingutust nõudvate laulude kallale. Meie repertuaar on muutunud järjest kunstiküpsmaks, kuigi saavutatu üle ei ole põhjust rahulolu tunda, sest oleme oma vabariigi vanim segakoor ja see kohustab meid esinema senisest märksa paremini.

Kallid lauljad! Önnitlen Teid suure pidupäeva puhul ja soovin, et meid ootaksid ees uued rõõmud ja kordaminekud!

Olgu laulurada lai ja sirge!

Heli MARTIN

INDU JA TULD!

Meie lauljate pere on laulule truuks jäänud rohkem kui sajandi kestel. 125-nda juubeli puhul — käidud teele tagasi vaadates — on meil põhjust rõõmu tunda. Vaatamata raskustele on segakoor «Heli» samm-sammult edasi arenenud. Vanade lauljate kõrval on sirgunud noor põlvkond, kes väärikalt jätkab vanu traditsioone.

Tervitan kõiki lauljaid meie suure pidupäeva puhul ning soovin samasugust püsivust, indu ja tuld, mis on meie koorile seni omane olnud.

Olgu tervitatud ka endised lauljad, veteranid, kes on andnud suure panuse kõrge juubelini jõudmiseks!

Leo VÄLLO,
koorivanem

Ei, lavale ei pääse veel niipea! Enne tuleb proovidel laulust laul teha . . .

* * *

Siin ta on mees, kelle sulle all valmib Põltsamaa koorilaulu ajalugu — mele kroonik Johannes Kont.

* * *

Nii koorijuht kui ka koor — kõik nad on veteranid.

KUIDAS ME 1947. AASTAL TALLINNAS LAULUPEOL KAISIME

Jõudis kätte 26. juuni hommik. Lau-
lud oma teada selged, pidime juba
kella viie ajal sõitma hakkama. Ootasime
autot, kuid siis kuulsime, et Sillaste Ma-
dise (kelle õige nimi oli Erich) auto oli
katki. Kella kümne ajal tuli Viljandist
neli bussi. Kuidas neid organiseeriti, ma
ei mäleta. Igatahes võttis üks bussidest
meie Põltsamaa segakoori eesotsas Meist-
ri Aaduga (kelle õige nimi oli ka Erich)
peale ja algaski reis Tallinna poole. Üle-
jäänud kolm bussi said keskkooli õpila-
si täis. Sõit läks ladusalt. Paunküla mä-
gede juures, seal, kus on väike järv, pi-
dasime kinni ja puhkasime jalgu. Koos
mõne agaraga ronisime mäel asuvasse
torni ja laulsime: «Kas tunned maad...»

Tallinna jõudnud, hakkasime otsima,
kes meid vastu võtab. Kirjade järgi pidi
Viru väljakul asuma vastuvõtupunkt nei-
le laulupeost osavõtjaile, kes saavad
autodel. Aga meie seda seal küll ei leid-
nud. Läksime siis — mina, Meister ja
Lemmik — Tõnismäele Haridusministeer-
iumi juurde, kus asus kooliõpilaste lau-
lupeo büroo. Sealt saime telefoni teel pä-
ris laulupeobüroost teada, et Põltsa-
maa Kultuurimaja koori majutamiskoht

asub Kaarli tän. 1. Läksime sinna, kuid
sealne majavalitsus ütles, et oi, kullake-
sed, teie koori küll siia pole määratud,
siin on juba teised...

Meie koolilapsed olid saanud oma bü-
roost õige aadressi ja läinud oma teed.
Meie aga seiklesime edasi. Päike oli alles
pooles õhtupoolikus ja paistis toredasti.
Tujugi polnud paha. Kaarli tänava majas
telefoni polnud. Läksime Aaduga kahe-
kesi (olin sellel ajal aupärast kooriva-
nem) telefoni otsima. Teel seltsis meiega
ka Lemmik. Mis teha? Läheme Toompea
lossi! Ju seal ikka telefon on! Lossi vära-
vas oli tõesti telefon, kuid see nõudis
10-kopikalist raha, mida meil kelleigi
polnud. Ka lossi miilitsatel polnud. Aga
selle eest lubasid nad meid väravast sisse,
kus oli juba niisugune telefon, mis ilma
rahata rääkis. Nüüd saime kuulda, et
meie koori jaoks olevat varutud Tondile.
No sinna me ka ei lähe — ilmatu kauge-
käia! Pidasime nõu. Otsustasime, et kellel
on Tallinnas tutvusi, mingi oma sugulas-
te või sõprade juurde öömajale. Ülejää-
nud — kümnekond inimest — kauplesi-
me uuesti Kaarli tänav 1, kuhu meid al-
gul oli juhutatud. Plaan läks õnneks.
Saime isegi omaette toa — puhas põrand
ja neli seina. Meil endil oli mööbel kaa-
sas: üks pink ja kolm tooli, mis olid lisa-
istmetena bussis Põltsamaalt kaasa too-
dud. Harjumäe nõlvakuil oli hiljuti rohi
maha niidetud ja seisis alles loos. Just
nagu meie jaoks! Korjasime rohu linade
sisse ja viisime tupp. Nüüd võisime
värsketel heintel päevastest seiklustest
välja puhata.

Järgmine päev, 27. juuni, reede, oli
proovide päev. Esimene proov lauluväl-
jakul kell seitse hommikul! Oli suur te-
gemine, et sinna jõuda, ja veel õigeks
ajaks, sest koori rahvas oli ju linnapidi
laiali. Eks katsu see seltskond kokku
saada! Aga kuidagi ikka sai.

Hommikupoolikul võtsime vaba aega
ja läksime kogu oma koori rahvaga Piri-
tale suplema. Rand oli tühi ja meri meie
päralt. Ja vesi — 25 kraadi soe (kohe ise
möötsin). Mis sa hing veel tahad!

Tuju tõusis sedamaid. Tegime igasu-
gust vallatust, nagu oleksime väikesed
lapsed: ega meres iga päev olda! Ja kes
meist ja millal viimati merd nägi? Aga

«Saatjaks laul ja rõõmus meel,
me koor on jälle rännuteel...»

kõige selle eest jäime rahvakunstiõhtust ilma. See peeti Kadrioru staadionil ja algas (meie jaoks!) liiga vara. Ega kõike head või korraga saada...

Järgmine päev oli päris laulupeo-päev. See algas hommikul prooviga, millest korralikult osa võtsime. Kell 16 — suurejooneline rongkäik. Kell 19 — suure peo esimesed laulud.

Ilm oli ilus. Kõik läks hästi. Laul kõlas vägevalt nagu ikka suurel laulupeol. Kui õhtule saime, näitas kell juba ligemale keskööd. Korteris läks laulupidu edasi. Uni tuli siis, kui päike juba tõusma seadis. Hommikul me (vähemalt mina ja, noh, mõni teine ka veel) enam üldproovile ei läinud: hirmus vara ja laulud selged isegi! Vaatame parem linna!

Vaatasimegi. Marssisime ümber Olevis-te kiriku. Eks otsisime seda «ussi ja konna», mis legendi järgi pidid seal kusagil

olema. Aga ei leidnud. Siis läksime loodusteaduse muuseumi. No seal oli usse ja konni igasuguseid. Edasi läksime linnamuuseumi rüütelite juurde. Imestasime toleaegseid elukombeid ja ühest kohast lugesime, et linna timukas ja nõobivalaja olid mõlemad auväärased linnaametnikud, kuid tööpuuduse (!) tõttu tuli nende ametikoht likvideerida.

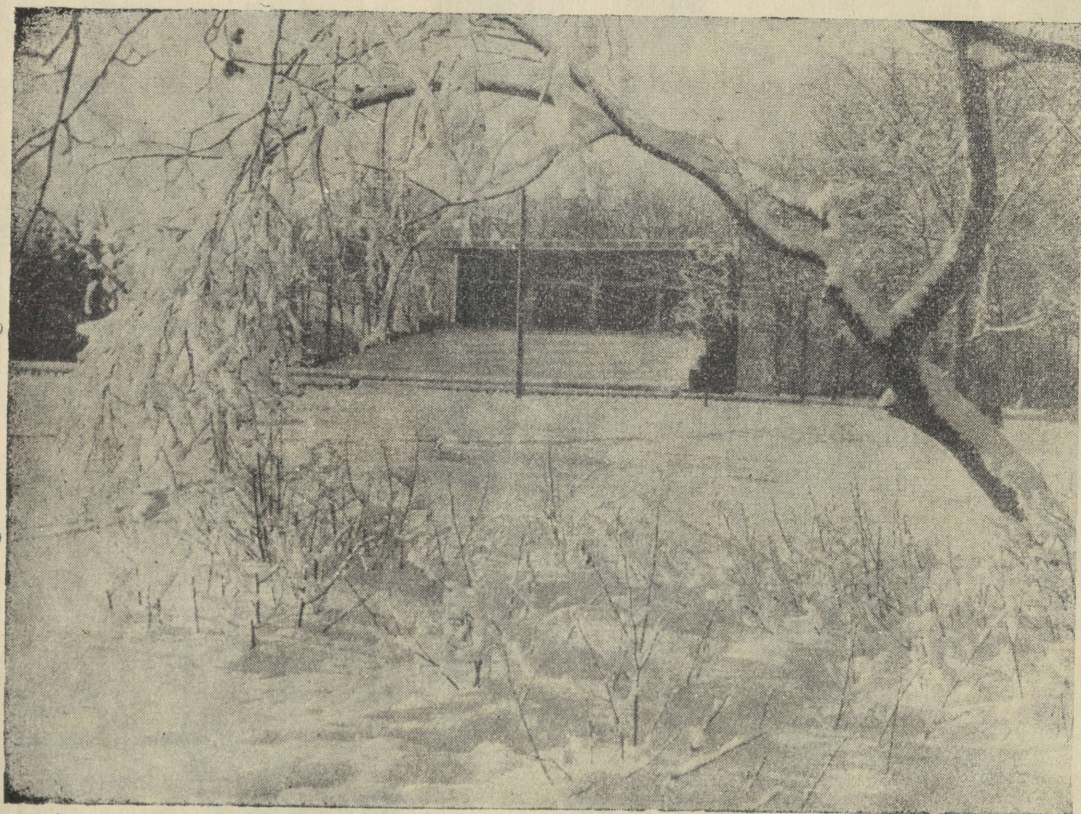
Nii tuligi aeg lauluväljaku poole astuda. Eks astu — jalad juba enne väsinud! Jalgsi ei jõudnud minna ja — oh sa paraku! — trammi ja bussiga ka ei saanud. Jäime siis pisut hiljaks — kõik koorid olid juba laval. Mis teha — otsustasime kontserti jälgida publiku pilguga.

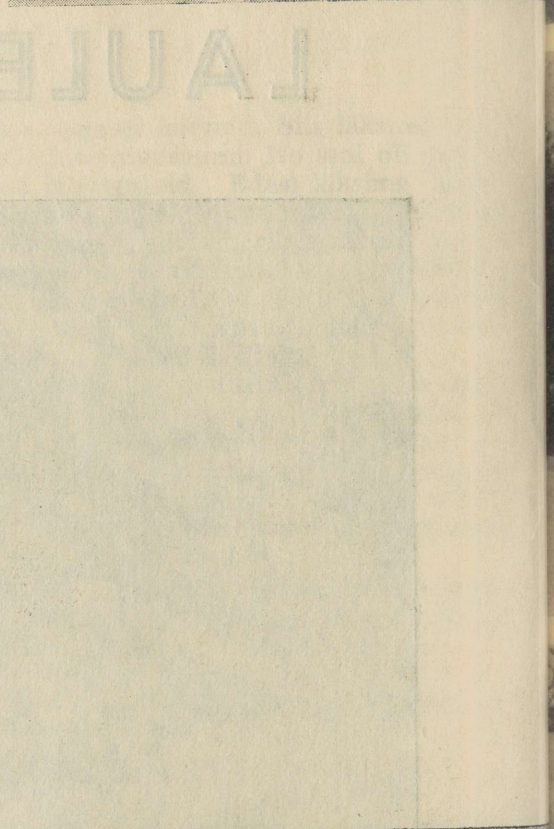
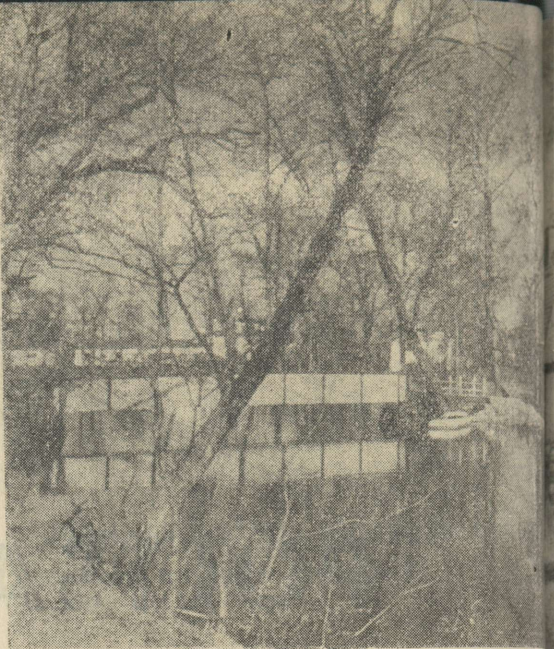
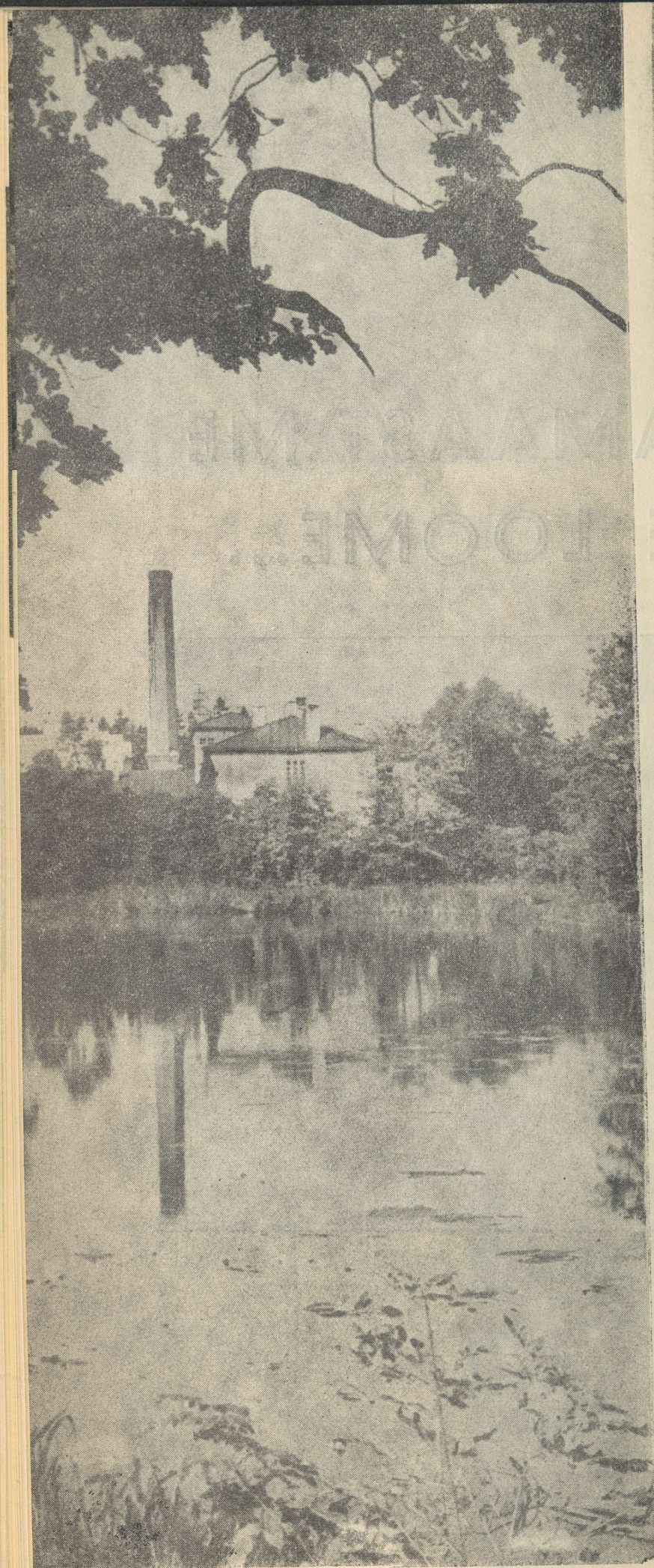
Kui segakoorid uuesti laulma kogunesid, ei pidanud närv enam vastu. Läksime lavale ja laulsime laulupeo lõpuni.

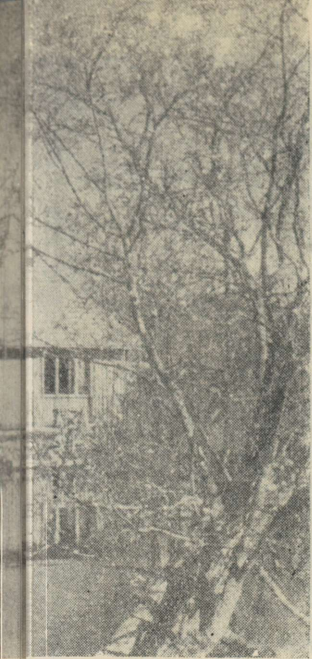
Aleksei KATMAA

PÕLTSAMAAST ME
LAULE LOOME...

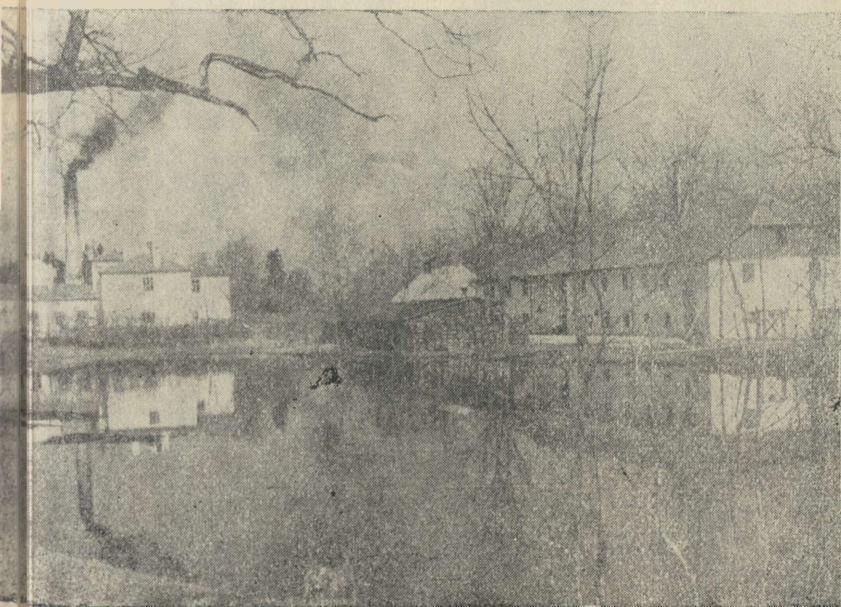
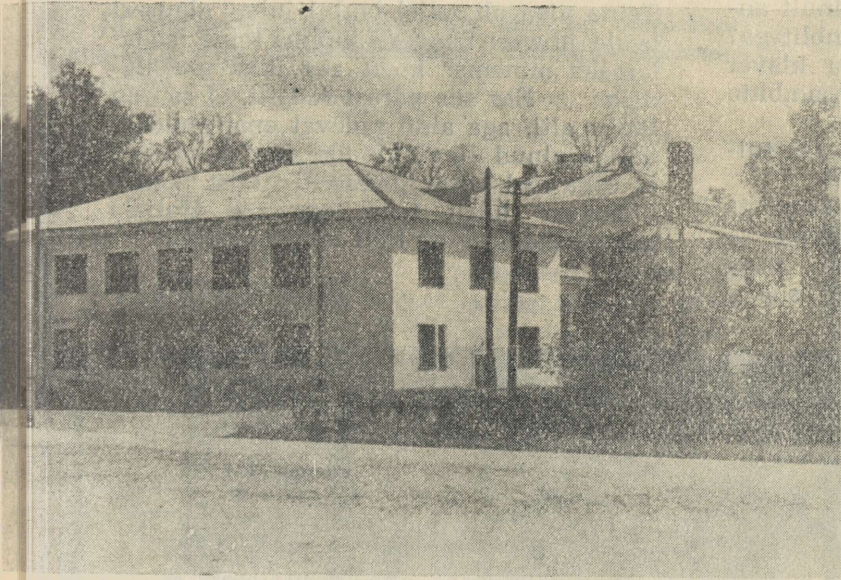

Juhtöö ja tööstus

Enne oli juhtööd peamiselt
 tööstuse juhtimiseks tehtud
 ja see oli peamiselt
 käsitsi tehtud tööd. Täna
 on juhtööd peamiselt
 masinaga tehtud tööd.
 Täna on juhtööd peamiselt
 masinaga tehtud tööd.
 Täna on juhtööd peamiselt
 masinaga tehtud tööd.

Juhtub mõnikord ...

See oli järjekordsel kontserdimatkal. Jõudsime laupäeva õhtul Haljalasse, kus pidi toimuma üks meie kontsertidest. Pika otsimise järel saime rahvamaja kätte. Vaatame: ilusad värsked heinasõod õues, aga ei ühtegi hingelist, kes meid majja päästaks. Lõpuks siiski leidsime ühe «hea vaimu», kes ukse avas.

Ja maja ise — oi imekest! Maja madal ja pisike, saal paraja toa suurune (noh — ausalt öeldes — veidi avaram nagu oleks ikka olnud!). Lava ka tilluke. Poole koori tipid ehk seisma, teise poolega ei taipa midagi peale hakata. Anna või ainult ansamblitega kontsert ära. Ansamblitega? Aga niisugusest riistapuust nagu klaver — mitte jälgegi. Säh sulle siis ansamblite kontserti!

Esinemine ära jätta? No-noh! On tulnud, peab tehtud saama!

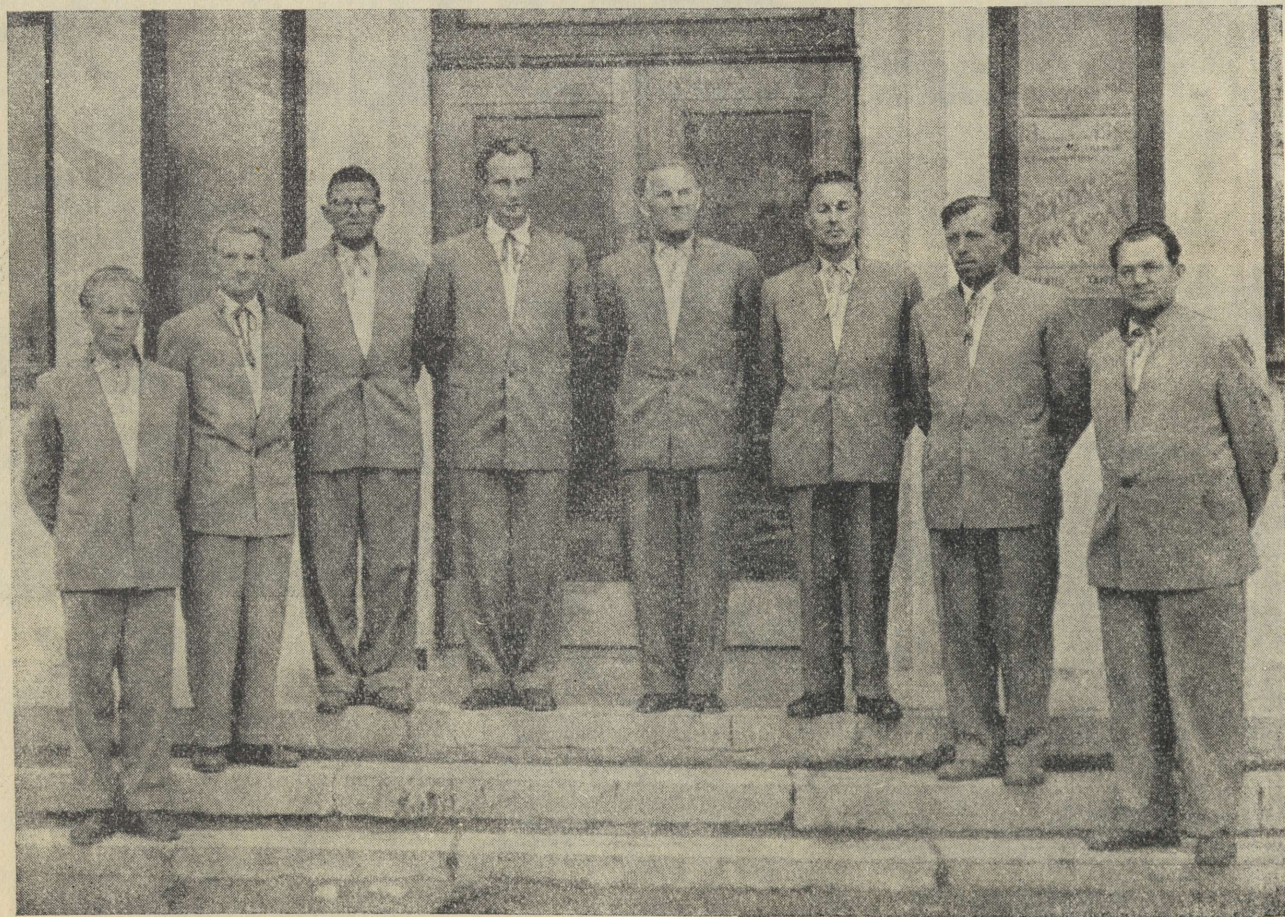
Kümmekond pinki tõstisime «saalist» maja ette murule heinasaadude vahele — külaliste jaoks. Muist näppasime trepi kõrvale koorile jalgealuseks. Seal siis —

kes oli trepil, kes pinkidel, kes lausa muru peal — läkski kontsert lahti.

Pingid said varsti rahvast täis ja muist publikut organiseeris endale mõnusa äraolemise heinahunnikute otsas. Aplaus oli vägev.

Kõik oleks nagu hästi lõppemas olnud, aga siis äkki ei osanud meie ansambli naisterahvad oma viimast laulu õigel ajal lõpu poole seadida. Keerasid teised lõpetamise asemel hoopiski algusesse tagasi (eks juhtub, et sõnad annavad ennast mõnikord niiviisi uut moodi ritta seada!). Teine viga oli sellel laulul juba algusest peale juures: kangesti kippus teine madalamaks minema, kogu aeg ikka madalamaks ... Eks siis pärast räägiti, et sopran laulis alti, aga aldil polevat enam midagi laulda olnud — ainult üks madal mõmin! Ei oska nad keegi tänaseni teist korda niisugust häält teha, aga see Haljala kontsert — see on küll kõigil meeles!

Laine KIVILOO

See siin on segakoori «meeskoor» (et teadustajad teda kontserdil ansambliks nimetavad, on puhas jonn!).

Ja siin on vaprad naised, kes alati on nõus koori kontserti oma ansambli lauluga vaheldusrikkamaks muutma.

* * *

Esmakordsest esinemisest «Estonia» kontserdisaalis jätkus muljeid pikaks ajaks.

* * *

Kurjad keeled teavad kõnelda, et ainult Põltsamaa segakoori naised söandavat oma lemmikuid niimoodi õhku loopida. Seekord lennutatakse Tuudur Vettikut.

Olgu sõprade keskel või omavahel, meie põhimõtteks on ikka: peolauaski kõlaga mehine laul.

«Ei ole pidu pillita, veel vähem perenaisea,» ütleb rahvasõna. Saagem siis tuttavaks — Laine Kiviloo, meie pidude peaperenaine!

Juta Mõlter on ilmselt mures: selle neitsiku rahvariideseelikuga sai küll ohtrasti vaeva nähtud, aga kas ta Tartu «Kandle» laulurahvale ikka meeldib.

Mitte AINULT LAULUST

Kemad on põllumajanduskombinaadist

Mie koori dokumentides on 13 naislaulja nime järel märgitud töökohtaks ETKVL-i Põltsamaa Põllumajanduskombinaat. Puhkpilliorkestri 100. aastapäeva peokõnes aga märgiti, et sellesamas kombinaadis on loodud esimene naispuhkpilliorkester kogu vabariigis. Järelikult on selles asutuses muusikahuvilised naised.

Kes neist on laulusöbrad?

Kahtlemata staažikaim on konservitsehhi tööline Leida Soon, koori altide tugi-sammal, kes mõõdab oma laulja-aastaid 40-ga.

Pea niisama pikk laulutee on seljataga kombinaadi vanemraamatupidajal sopran Ann Aalundil, kes lisaks mõjukale häälele toob enesega kõikjale kaasa mitte vähem mõjuka huumori, mis sageli aitab ülal hoida kogu koori meeleolu.

10 aastat vähem kirjutab oma laulukroonikasse laohoidja Leida Mets, kuid selle «puudujäägi» teeb tasa kümme aastat pasunapuhumist kultuurimaja orkestris. Luua ilu kahel rindel — sellega tulevad toime vähesed!

ETKVL-i tublidest laulunaistest võiks pajatada veel palju, kuid kõige ilmekamat keelt kõneleb neist nende igapäevane tubli töö ja ühine laul.

(Järg 36. lk.)

Tuubisaadeti, mille pakkimine Leida Soonel parajasti käsil on, alustatakse peatselt teekonda Moskva poole.

* * *

Põltsamaa veinide hea maitse, eristav aroom ja meeldiv värvus — need on Siivi Kuuskleri tööpõld.

*Nii sai
laulust
sõprussilda*

NEED ON MEIE SÕBRAD

Gruusiast
Armeenias
Moldaaviast
Leedust

Mitte AINULT laulust

«Armastan laulu ja laul armastab mindki. Ta mahendab mul muret, innustab tööd, lahjendab tigidust ja peletab vanadust.

Armastan laulu.»

ANN AALUNDI.

Asjalik kooris, asjalik orkestris, kõige asjalikum töölaua taga
— niisugune on Leida Mets.

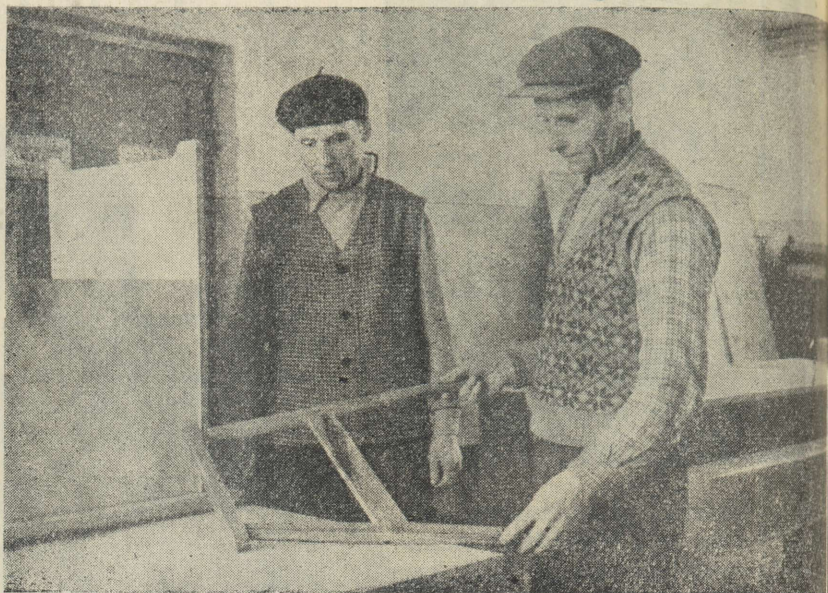
«Korralikus majapidamises peab kõik korras ja kontrollitud olema, aga korralikus kooris — kõik korrast kohal,» arwab remondi- ja mehhaanikatehase «Progress» oltsamaa tsehhi laojuhataja Hans Kimmel.

Tsehh on laulurahva hulgas heas kirjas: seal on tublid töömehed, aga ka tublid laulumehed. Seda korda ongi töö nad Hans Kimmeli juurde kokku toonud. Küllap leiavad siit enesele vajaliku materjali nii keevitajad Endel Saar ja Edgar Rohtväli kui ka tinutaja Sulev Vaasna ja Egon Pääsuke.

«Kaks meest on ikka kaks meest ja tööle tuleb aina käsuks, kui saab veidi sõbraga aru pidada,» teavad öelda Sulev Vaasna ja Edgar Rohtväli.

Stepan Kuivitsa ja Peeter Vaariku käe all valmib teeninduskombinaadi «Jõgeva» Põltsamaa puidutsehhis teie soovile vastavalt ükskõik milline meeldiv mööbliese.

Andreski on laulupeoline

Nendel õhtutel, kui isa ja ema on lauluharjutusel ning üksi on kodus veidi igav, rändab Andres Ulbi mõtte kooliraamatutest kaugemale — suvele, laulupeole Tallinnas, sest endiste kogemuste varal on teada, et nii mitmeks päevaks teda üksi koju ei usaldata.

Järgmisel päeval proovitaksegi juttu selles suunas sihtida.

«Ema, kas ma olen käinud kõikidel suurtel laulupidudel Tallinnas?» Poisil soovitatakse järele mõelda.

«Kui suur laste laulupidu oli, siis ma käisin küll, ja kui kõvasti vihma sadas, seda korda mäletan ka, aga millal oli veel suur laulupidu?»

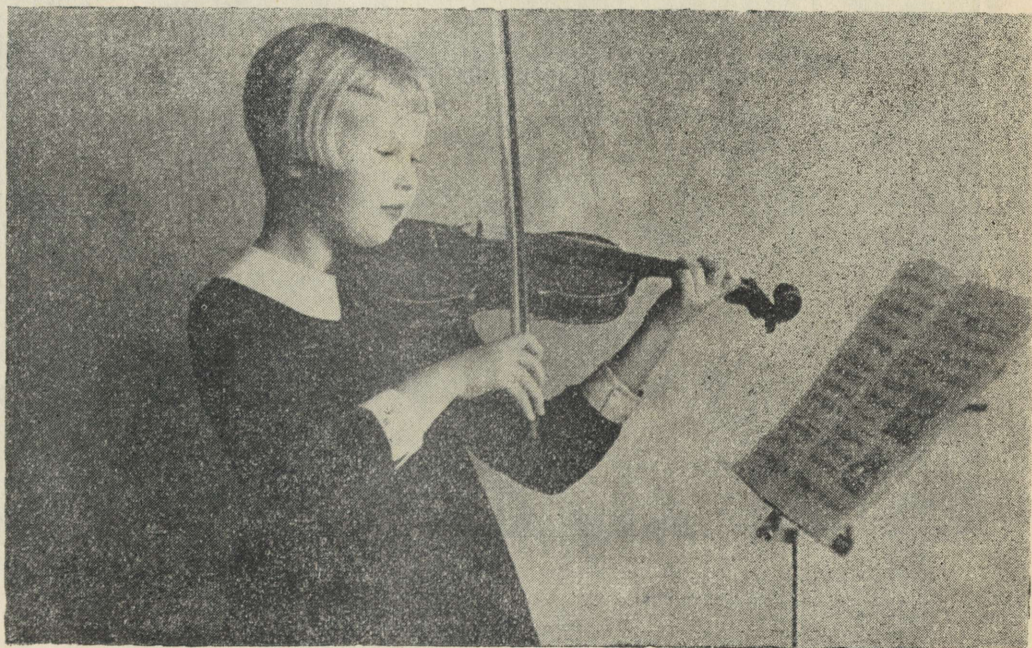
Selgub, et ka 1955. aastal oli laulupidu, Andrest huvitab, miks tema seekord laulupeol ei käinud. Saab selgeks, et laulupidu oli 21. juulil, ja küsija sündis alles sama aasta 30. juulil. Järgneb hetkeline mõtlemine ning siis otsustab Andres: «Kui ma oleksingi natuke varem sündinud, ega sa poleks mind sellele laulupeole vist ikka viinud, aga tänavu läheme küll. Eks, ema?»

JÄRELKASV SIRGUB

Urmas Kuivits tunneb, et isa kõrval tenorite hulgas on tema õige koht: isa ütles juba ammu, et koori oleks rohkem mehi vaja!

Et ühe tõsi-
se laulinimese
jõud peab ka
pillist üle käi-
ma, seda on isa-
ema Enno Rein-
puule ja Anu
Katmaale üsna
varakult mõista
andnud.

Siin peetakse plaani, kuidas koori juubelit trükisõna kaudu ära märkida...

...aga siin on end fotoläätse ette üles rivistanud koori juhatus.

Põltsamaa Linna Kultuurimaja segakoor «Heli».

Põltsamaa

Linna Kultuurimaja

SEGAKOORI «HELI»

KOOSSEIS

		Laulab kooris		
Sopran				
Ann Aalundi	1932. a.	Irene Leidväli	1960. a.	
Linda Aavik	1950. a.	Ruth Merioja	1964. a.	
Erna Erm	1962. a.	Juta Mølter	1954. a.	
Aino Järvet	1952. a.	Aino Naur	1957. a.	
Helja Kasesalu	1963. a.	Senni Noobel	1958. a.	
Laine Kiviloo	1954. a.	Ellen Raadik	1964. a.	
Aita Kuivits	1960. a.	Salme Reinpoo	1949. a.	
Silvia Kuuskler	1959. a.	Valve Saviauk	1958. a.	
Hedvig Ladva	1965. a.	Ursula Sillaste	1944. a.	
Linda Laur	1964. a.	Leida Soon	1940. a.	
Olga Liiv	1949. a.	✓ Leida Ulp	1947. a.	
Leili Lomp	1963. a.	Therese Unt	1949. a.	
Aino Maasik	1959. a.	Mea Vällo	1949. a.	
Leida Mandra	1955. a.			
Anni Markson	1964. a.	Tenor		
Leida Mets	1945. a.	Oskar Aavik	1952. a.	
Salme Murd	1959. a.	✓ Aleksei Katmaa	1949. a.	
Ninella Mändre	1963. a.	Hans Kimmel	1940. a.	
Ene Niglas	1960. a.	✓ Johannes Kont	1918. a.	
Asta Nõmmik	1962. a.	Stepan Kuivits	1960. a.	
Anne Ots	1957. a.	Toivo Maidre	1964. a.	
Asta Pajo	1953. a.	Ain Merendi	1964. a.	
✓ Hilju Pagel	1963. a.	Johannes Peetjärv	1954. a.	
✓ Anni Pedoste	1952. a.	Egon Pääsuke	1955. a.	
Leida Reimann	1964. a.	Endel Saar	1960. a.	
Hilja Rohtväli	1960. a.	✓ Ants Tuula	1956. a.	
Paula Roosvald	1949. a.			
Pilvi Sild	1959. a.	Bass		
Tiia Teikes	1964. a.	Johannes Essenson	1964. a.	
Helju Tikas	1964. a.	Heino Järvet	1952. a.	
Helja Tori	1963. a.	Evald Kapp	1959. a.	
Urve Tõrva	1965. a.	Adolf Knude	1954. a.	
✓ Viivi Vandrecht	1958. a.	Mihkel Mølter	1955. a.	
Luule Vint	1959. a.	Aleksander Naur	1957. a.	
		Jüri Oja	1934. a.	
Alt		Jaan Pagel	1952. a.	
Maimu Aasmaa	1964. a.	Edmund Reinpoo	1949. a.	
Milvi Alliksaar	1961. a.	✓ Edgar Rohtväli	1949. a.	
Öie Einla	1964. a.	Eduard Tamme	1961. a.	
Juta Kaasik	1965. a.	Paul Ulp	1951. a.	
Virve Klausen	1960. a.	Peeter Vaarik	1964. a.	
Leida Kuusemets	1962. a.	✓ Sulev Vaasna	1949. a.	
Iida Kukk	1964. a.	Erich Vahter	1964. a.	
Aime Kütt	1964. a.	Oskar Vahtramäe	1960. a.	
		✓ Leo Vällo	1940. a.	
		Mart Õebius	1965. a.	

Dr. K. A. Hermannin
muistomerkki
Lappeenranta
Kirkonkylän
puisto
Kirkonkylän
puisto
Kirkonkylän
puisto
Kirkonkylän
puisto

1851-1896
K. A. HERMANNIN
MUISTOMERKKI

Hind Rbl. 1.—

Koostajad: Ants Tuula
Leida Ulp
Laine Kivilo

Toimetaja: Aino Naur
Tehniline toimetaja: Tõnu Talvar
Korrektor: Saima Ilves
Fotod: Elmar Zipp
Oskar Aavik

На эстонском языке
125 ЛЕТ ПЫЛТСАМААСКОГО СМЕШАННОГО
ХОРА

Ladumisele antud 28. V. 1965. Trükkimisele antud 17. XI. 1965. Trüki-
poognaid 5,5. Formaat 1/8. MB 03126. Tiraaž 2000. Tellimine nr. 1873.

Trükikoda «Täht» Võrus, Lenini tn. 21.

B-17614

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01124016 7